

ÖZ SÖZ

Din Bilgilerinin Özünden Söyler

Müellifi:

FEHİM TANDAÇ

Bastıran: İBRAHİM ALTIN

Kritik Edisyonunu Hazırlayan:

Prof.Dr. Ahmed Yüksel Özemre

Doğu neşriyatı - İstanbul - 1944

Tekrar tab'ı, iktibâsı ve ecnebî dillere çevrilme hakkı mahfûzdur

İÇİNDEKİLER

Takdîm	
Yazarın Takdîmi	
Kur'ân	
Kur'ân'ın Nuzûlü ve Melekler	
İlmî Hakîkatlar Değişmez	
Hudûs ve Hâdis	
Kur'ân'da Şüphe Yoktur	
Ashâb-ı Kehf	
Îrâde-i Cüz'iyeye	
Nebî, Resûl	
Peygamberlerin Mûcizeleri	
Velîler ve Kerâmetleri	
Zikir	
Sûret, Mânâ	
Mûsâ ve Hızır	
Hızır Kimdir?	
Peygamberlerin Tebliğ Tarzı	
Îmân ve Küfür	
Allâh Birdir	
Yazarın Şiirlerinden Birkaç Örnek	

TAKDİM

Merhûm Fehim Tandıç'ın kritik edisyonunu takdım etmekte olduğum *Öz Söz – Din Bilgilerinin Özünden Söyler* başlıklı risâlesi 1944 yılında "Doğu Neşriyâtı" adına Burhaneddin Basımevi'nde 3. hamur, rengi çok açık sütlükahveye çalan bir kağıda basılmış ve "bir lira" fiyatla yayınlanmıştır. Kapağı açık sarı renktedir. 14,5×20,7 cm ebadında 64 sayfadan oluşan risâlenin sonuna beyaz kâğıda basılmış bir de "Doğu-Yanlış Cetveli" ilâve edilmiştir. İç kapakta, risâleyi bastıranın İbrahim Altın olduğunu öğreniyoruz.

Merhûm Fehim Tandıç hakkındaki bilgilerimiz ise maalesef sınırlıdır. Kendisinin Üsküdar doğumlu olup Doğancılar semtinde ya da civârında ikâmet ettiğini, kuvvetli bir řâir¹ ve *Aktar Hocalar*'ın dükkânının² müdâvimlerinden olduđunu³, gene bu dükkânın müdâvimlerinden emekli kaymakam melâmî Abdullâh Bey'in⁴ mürîdi ve halîfesi olduğunu ve bu dükkânın karşıındaki sırada, sola doğu verev doğrultuda bulunmakta olan kırtâsiyecî dükkânının sâhibi İzzet Bey'in⁵ de Fehim Tandıç'ın mürîdlerinden olduğunu bilmekteyiz.

Söz konusu risâlenin bendeki nüshasını 28 Mayıs 1961 târihinde, Kurban Bayramı'nın 3. günü aktar dükkânının sâhibi Sâim Düzgünman ve ailesinin bayramını tebrike gittiğimde, Sâim Efendi'nin oğlu ve XX. yüzyılın en meşhûr ebrûzenlerinden merhûm Mustafa Düzgünman hediye etmişti.

Mustafa Düzgünman'ın, Aktar Dükkânı'nın baş müdâvimi ve Azîz Mahmûd Hüdâyî türbesinin türbedârı Eşref (Ede) Efendi'ye Fehim Tandıç hakkındaki düşüncesini sorduğunda: "İyi şâirdir" diye kısa bir cevap almış olduğunu ağabeyi Ahmet Düzgünman nakletmektedir.

Gençliğimde bu risâle âleme bakış zevkimin şekillenmesine katkıda bulunmuştu. Bu esere duymakta olduğum mânevî bir nevi borç, bu eseri bugünkü kuşaklara da, hatâsıyla sevâbıyla, tanıtmam gerektiğini ilhâm etmiş bulunmaktadır.

Risâlenin bu kritik edisyonunda yazarın uslûbu ve dili muhâfaza edilmiştir. Fakat risâle, hissedildiği kadarıyla, eski harflerle kaleme alınmış ve, bunun doğal sonucu olarak da, mürettepler tarafından yeni harflerle dizilirken bâzı imlâ hatâları ortaya çıkmıştır. Bu i'tibârla bu edisyonda metnin uygun bir imlâ ile düzeltilmesine dikkat edilmiştir. Kelimelerin imlâsı da, eksiklikleri anlam kaymalarına yol açabilen

¹ Fehim Tandıç Bey'in şâirliği hakkında *Bk. Sâdettin Nüzhet Ergun, Türk Mûsikîsi Antolojisi*, s. 467, 468 ve 489, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1942.

² *Bk. Ahmed Yüksel Özemre, Üsküdar'da Bir Attâr Dükkânı*, 4. baskı, Kubbealtı Neşriyâtı, İstanbul 2003.

³ A.g.e., s. 24.

⁴ A.g.e., s. 24 ve 43.

⁵ *Bk. Ahmed Yüksel Özemre, Üsküdar, Ah Üsküdar!*, 1. ve 2. baskılar, s. 59-61, Kaknüs Yayınları, Üsküdar 2002.

(virgöl, noktalı virgöl, tırnak, soru ve nidâ işâretleri gibi) noktalama işâretlerinin tamamlanması da böyle bir gayretin sonucudur. İfâdeyi kuvvetlendirmek üzere yalnızca birkaç yere köşeli parantezler içinde italik olarak ifâdeler ilâve edilmiştir. Okuyucuyu, her an bir Osmanlıca-Türkçe lûgata müracaat etmenin sıkıntısından kurtarmak için eski kelimelerin anlamları dipnotlar aracılığıyla gösterilmiştir.

Risâlede yazarın kendisine ait dipnotlar, yalnızca, (hangi sûrenin hangi âyeti olduğu belirtilmeksizin) harekesiz arap harfleriyle dizilmiş olan ve *türkçelerini metin içinde kendi zevkine göre vermiş olduğu* 32 Kur'ân âyetinden ibârettir. Bütün bu âyetlerin Kur'ân'daki yerlerini tek tek tesbit etmek epeyi meşakkatli oldu. Bunları bu edisyonda, gene dipnot olarak, sûre ve âyet numaralarını açıkça belirterek fakat lâtin harfli transkripsiyonlarıyla verdik. Âyetlerin sonunda parantez içindeki romen rakkamları sûre ve normal rakkamlar da âyet numaralarını göstermektedir.

Merhûm yazarın Melâmîliğin, *mensûbu bulunduğu kolundaki* özel anlayışında ve bâzı istiârelerinde izhâr ettiği, bana göre, isâbetsizlikler gene dipnotlarında okuyucunun dikkatine ve fehâmetine sunulmuştur.

Cenâb-ı Peygamber Efendimiz bir hadîsinde: "*Hikmet mü'minin yitik malıdır. Nerede bulursa alır*" demektedir. Fehâmet, idrâk ve temyiz ehlinin (mekânı Cennet olsun) merhûm Fehim Tandıç'ın bu küçük risâlesindeki hikmetli yerleri isâbetle teşhis ve tesbit ederek zevk alacaklarını umarım.

Bu kritik edisyonu hazırlarken isâbetli îkazları ve kritikleriyle bu edisyona katkıda bulunmuş olan evlâdlarım Necmettin Şahinler ve Hasan Alpay beylere de şükranlarımı ve dualarımla birlikte muhabbetlerimi arz ediyorum.

Üsküdar, 10 Mart 2003

Prof.Dr. Ahmed Yüksel Özemre

YAZARIN TAKDİMİ⁶

Bu kitap Cumhûriyet devrinin feyzli havasını teneffüs etmiş bir eserdir. Hayatın insanlardan beklediği en değerli hizmet, yaşatmak için yaşamak, meyva olup çürümeden yenilmektir.

Üsküdar, 30 Ağustos 1944

FEHİM TANDAÇ

⁶ Bu başlık tarafımdan eklenmiştir.

KUR'ÂN

Kur'ân, bu mukaddes kitap, âlemleri yaratan, Ulu Tanrı'nın zâtı ile kâim ve kadîm bir kelâmıdır, mânâlardan bir mânâdır. Şerîat dili buna "Kelâm-ı nefsi" nâmını verir.

Kur'ân lâfzı Arap lûgatinde câmi⁷ ve muhît⁸ mânâsınadır.

Kur'ân ondan evvel inen semavî kitapların kâffesini câmi' en son bir kitap olduğu gibi Allâh tarafından insanlara gönderilen peygamberlerin en sonu olan âhir zaman peygamberine verilmiş mukaddes bir kitaptır. Yalnız araplara, arapçayı bilenlere münhasır değildir. "*Biz seni ancak bütün insanlara gönderdik*"⁹ me'alindeki âyet-i kerîmesinin pek sarîh olan delâletinden anlaşıldığına göre cins ve mezheb tefrik edilmeksizin insanların cümlesi bu kitabın ahkâmı ile me'mûr kılınmışlardır. Şu veyâ bu kavime mahsûs değildir. Allâh'ın bu dâveti "Ben Allâh'ın kuluyum" diyenlerin hepsine şâmidir.

Kur'ân'ın ve geçmiş peygamberlere gelen ilâhî kitapların Arabî, İbrânî, Sür-yânî ve sâir muhtelif dillerle libaslanması¹⁰ zamanın, mekânın alımına, durumuna göredir. Sırf bir mânâ olan Allâh'ın kelâmı hiç bir dile münhasır değildir. Allâh îcâbında her dilden söyler. Yüksek âlimlerden, *Rûhülbeyân* tefsirinin sâhibi İsmail Hakkı 1137 Hicrî senesinde te'lif edip Matbaa-i Âmire'de basılan *Hadîs-i Erbain* şerhinin 33 üncü sayfasında "*Âdem Cennet'ten lisân-ı Türkî ile kalk demekle kıyâm edip çıkmıştır. Zira Dünyâ'da âhir*"¹¹ tasarruf Türk'ündür" dedikten sonra bunu iyi anla, gerçek telâkki et, mânâsına gelen *Fefhem ciddâ!* tenbihiyle biz Türkler'i uyanıklığa dâvet etmiştir.

Bu haberin, Türk olduğu târihin şahâdetiyle¹² sâbit olan Nûh Peygamberin oğlu Yafes'ten rivâyet edildiğini gençlikte kütüphanelere devâm ettiğimiz sıralarda eski yazma kitapların birinde biz de görmüştük. Fakat hangi kütüphânenin hangi bir kitabında olduğunu maatteessüf şimdi hatırlayamıyoruz.

Bu müjdeyi âriflerden İsmail Hakkı gibi keşif ve yakîn sâhibi bir zâtın îtimâda değer bir mehazda görüp söylediği muhakkaktır. Fakat nerde gördüğünü tasrih etmemiştir. İnşâallâh bu hakîkat müdekkik bir vatandaşımız tarafından meydana çıkarılır. ■

⁷ *Câmi'* : toplayıcı, toplayan, cem eden.

⁸ *Muhît* : saran, çevreleyen, kuşatan, ihâtâ eden.

⁹ "Ve mâ erselnâke illâ kâffeten linnâsi beşîren ve nazîren velâkinne ekserennâsi lâ ya'lemûn" (XXXIV/28).

¹⁰ *Libaslanmak* : elbiseye ya da kıyâfete bürünmek.

¹¹ *Âhir* : son, en son.

¹² Hiç kuşkusuz bu, yazarın hüsninietini belirten fakat enfüsî bir beyândır.

KUR'ÂN'IN NUZÛLÜ ve MELEKLER

Kur'ân'ın gökyüzünden yeryüzüne inmesi için mânevî bir takım vâsitalardan geçmesi tabîidir. Burasını iyice anlamak için zihinde saklı, fakat henüz sûret libâsına¹³ bürünmemiş bir mefhûmun bulunduğu muhîti gökyüzü, bu mânâyı anlatmak istediğimiz sâhayı da yeryüzü farzedelim. Mefkûremiz semâsında her taallûktan¹⁴ mücerred bir mânâ olarak mevcûd olan bu mefhûmu gökyüzünden yeryüzüne indirmek yâni karşımızdakine yâhut uzaktakine bildirmek istediğimiz zaman vücûdumuz nâhiyesinde düzülmüş, kurulmuş bir takım âletler vardır. Bunları işleteceğiz.

Bunlar zihin, fikir, kalb, hançere, hulkum¹⁵, ağız, dil, diş, dudak gibi dâhilî âzâdan ibârettir. Bunlar bir takım vâsitalardır ki gökteki bir mefhûmun¹⁶ hâriçte tahakkuku yâni gökten yere inmesi için birer tenezzül basamağıdır.

Maksadımızı karşımızdakine bildirmek için bu merdivenin vücûdu nasıl zarurî ise sırf bir mânâ olan Allâh kelâmının da gökten yere inmesi için kendi kudsiyetine göre Kur'ân'da hâdiste isimleri geçen Akl-ı Evvel, Kalem-i Âlâ, Levh-i Mahfûz, Arş, Kürsü, Sidre-i Müntehâ, Cibrîl-i Emîn gibi mânâ basamaklarından ine ine en son kelimeler sûretinde kisvelenmesi¹⁷ de o nisbette tabîidir.

Bu mertebeler, bu basamaklar ayrı ayrı hizmetlere tâyin olunmuş birer melektir. *Melk* lâfzı Arap dilinde kuvvet, şiddet mânâsına gelir. Ulu Tanrı'ya *Melîk-i Muktedir*, kuvvet ve haşmete mâlik hükümdarlara *melîk* denilmesi de bu alâkaya göredir.

Kur'ân'da zikrolunan *Kavseyn* kelimesini tetkik eden mânâ erlerinin beyânına göre Kâinat'ın yaratılış şeklini gösteren vücûd dairesi ortasından çizilen mevhûm¹⁸ bir hatt-ı müstakim¹⁹ ile iki kavse ayrılmıştır.

Bu muhît dairenin sağ tarafındaki kaviste Allâh'ın isimleri, sol cihetindeki kaviste de mahlûkatın isimleri görülür. Meselâ Allâh'ın *Muhît* isminin karşılığı yâni bu ismin faaliyette bulunduğu tecellî yeri mahlûkat isimlerinden *Arş*'tir. Allâh'ın *Nûr* isminin karşılığı Güneş, *Mübin* isminin karşılığı Ay, *Lâtîf* isminin karşılığı Cin, *Kavî* isminin karşılığı bahsimizin mevzuu olan Melek, Allâh'ın *Camî'* isminin karşılığı da bu vücûd dairesinin devrini ilim ve zevk yoluyla bitirip kemâle eren İnsân'dır²⁰.

Vücud dairesinden alınan şu hülâsadan meleklerin Allâh'ın *Kavî* ismine mazhar oldukları anlaşıldı. Bu meleklerin kendilerine usanç gelmeden me'mûr oldukları

¹³ *Libâs* : elbise.

¹⁴ *Taallûk* : ilgi, nisbet, bağıntı, râbita.

¹⁵ *Hulkum* : boğaz.

¹⁶ *Mefhûm* : kavram.

¹⁷ *Kisvelenmek* : bir elbiseye, bir kılgıya ya da bir kıyâfete bürünmek.

¹⁸ *Mevhûm* : vehmedilmiş, yok iken var sayılmış.

¹⁹ *Hatt-ı müstakim* : doğru çizgi.

²⁰ Yazarın Cenâb-ı Hakk'ın Esmâ'sının tecellîlerini, bu garib ve pek basit şemaya göre, fevkalâde sıyrıklı tecellîgâhlara tahsis etmiş olması en azından acâibtir.

hikmetleri kusursuz yaptıklarını, iki, üç, dört ve daha ziyâde kanatlara mâlik bulduklarını Kur'ân bize bildiriyor²¹. Bu kanatların bir makinenin aksâmından müteharrik birer kuvvetli âlet olduğunu izaha hâcet yoktur.

Bu meleklerin yaratılışı emir âlemindeydir. İnsanlar gibi hem emrin, hem nehyin ikisini birden idâreye müsâid bir mâhiyette değildir. Onun için kendileri İsrâfil sûru üflemek emrini her an beklediği gibi îcâd²² ve i'dâmı²³ îcâb eden emirlere muntazırdır²⁴. Bunlardan hiç biri "yapmayın" gibi nehye²⁵ ait menfî bir kânûnun hükmüne tâbi' değildir. Çünkü mâhiyetleri kuvvetten ibârettir. Kuvvet ise faaliyeti mûcibtir, atâleti değil.

Bu meleklerin büyükleri vazifelerinin muayyen husûsiyetine göre Cebrâil, Mîkâil, İsrâfil, Azrâil gibi isimlerle anılır. Şu vücûdumuzun teşekkülüne illet olan su, ateş, hava, toprak gibi esas unsurlar ne ise bu dört büyük melek de kuvvetlerin, mânâların asıl cevheridir. Diğer melekler bu dört büyük rûknün sağışa²⁶ sığmaz efrâdır²⁷.

Âlemlere rahmet [olarak] gelen, Dünyâ'nın en son, en ulu peygamberi, bu meleklerin birer kuvvet olduğunu şu yolda işâret buyuruyor: "*Gökten yağın yağmurun her bir katresini yeryüzüne birer melek indirir. Bu vazife için Kıyâmet'e kadar bir daha o meleğe nöbet gelmez*".

Peygamber efendimizin bu telkinlerinden, o yağmur tânelerinin her biri Kâinat'ta sârî hayatın mevcûdiyetine vâsita olan birer kuvvet olduğu ve bu kuvvete Şerîat dilinin melek dediği anlaşılıyor. Ve her diri olan şeyin hayatı da su ile vücûd bulunduğunu Kur'ân bildiriyor²⁸. Bunun için su, hayat unsurlarının en baş temelidir. ■

²¹ "El hamdü lillâhi fâtürüssemâvâti ve-l ardı câlilmelâiketi rusulen ûliy ecnehtin mesnâ ve sülâse ve rubâa'..." (XXXV/1).

²² **İcâd** : meydana getirme, yeniden bir şey çıkarma.

²³ **I'dâm** : yok etme.

²⁴ **Muntazır** : gözleyen, bekleyen

²⁵ **Nehy** : yasaklama.

²⁶ **Sağış** : sayı, hesap.

²⁷ **Efrâd** : ferdin (= birey) çoğul hâli.

²⁸ "Ve cealnâ min el mâi külle şey'in hayyin" (XXI/30), kezâ: "Vallâhü halaka külle dâbbetin min mâi" (XXIV/45).

İLMÎ HAKİKATLER DEĞİŞMEZ

İlmî ve fennî müsbet hakikatlerin durumu zaman ve mekânın geçirdiği tabî ve zarurî olan inkılâblarla değişmez. Yalnız her fennin esâsına ve teferruatına mahsûs bir takım tâbirlerle insanların tensibine²⁹ göre bir hâdiseye konulan isimler, vasıflar zaman ve mekânın îcâbına göre değişir. Meselâ fizik denilen tabî ilim şimşeği ve yıldırımını, elektrik kuvveti; ziyâ kudreti ve gök gürlemesini havanın, bulutların şiddetle harekete gelip çarpışması³⁰, gökten yağın yağmurların [yere düşmesini de] câzibe kuvvetiyle yere düşmesi diye izah ediyor.

Din lisânı, bu hâdiselerin âmiline "Melek" ismini veriyor. İhtiyar ninelerimiz ise şimşek çaktığı vakit görünen ışığa meleklerin kamçılarından çıkan kıvılcım, gök gürlemesine bu kamçıların sadâsı, yağmur yağarken güneş açılırsa gökte meleklerin düğünü var; yeryüzüne saç³¹ serpiyorlar, diye bu hâdiselere münâsib isim takıyorlar..

Hülâsa, enfüs denilen gayb âlemindeki mâkûliyeti sâbit olan mâlûmat ile âfâk denilen zuhûr ve muayene âlemindeki fiile gelen mahsûsatın hepsi birer nevi kuvvetlerdir ki bunların umûmuna Şerîat dili "Melek" ismini vermiştir. Bunlar me'mûr oldukları hizmetleri yerli yerinde yaparlar.

Şu hâlde dinin "yağmur tanelerini gökten melekler atıyor" demesiyle fennin "yağmurları gökten yeryüzüne câzibe kuvveti indiriyor" demesi arasında, esas itibâriyle bir fark yoktur. Bunların muhtelif telâkkilere göre ayrı ayrı isimler, vasıflarla anılması hakikatlerini değiştiremez. Mâhiyetleri her hâlde mahfûz kalır.

Bunlar Allâh'ın "kelime"leridir. Hiç bir vechile tebdil³² ve tağyîre³³ uğratılmaz³⁴. Meselâ su bir hakikattir. Geçtiği yerin mâdenî hassalarından aldığı evsâfı takınır. Karakulak, Çamlıca, Göztepe, Tomrukağa³⁵, çeşme ve kuyu suları dediğimiz gibi isim, vasıf değişir. Fakat suyun hakikati hiçbir zaman değişmez. ■

²⁹ *Tensib* : uygun bulma.

³⁰ Burada vahim bir ilmî açıklama hatâsı gözlenmektedir. Gök gürlemesinin sebebi havanın ya da bulutların çarpışması değildir. Rüzgârın etkisiyle sürüklenen bulutlarda hava ile sürtüşmeleri dolayısıyla oluşan statik elektrik yükünün bir buluttan diğerine ya da buluttan yere intikâli esnâsında vuku bulan boşalmanın (*deşarjın*) hâsıl ettiği gürültüye gök gürlemesi denir.

³¹ *Saç* : Düğünlerde ve benzeri bâzı toplantılarda saçılan para, kıymetli eşyâ, piring vs...

³² *Tebdil* : değiştirme.

³³ *Tağyir* : bozma, başkalaştırma

³⁴ "... Lâ tebdîle li kelimâtillâh ..." (X/64)

³⁵ Bu su kaynakları İstanbul'un Anadolu yakasındadır. Karakulak suyu Beykoz'daki bir kaynaktan, Çamlıca suyu Büyük ve Küçük Çamlıca Tepeleri'nin eteklerindeki iki kaynaktan, Tomrukağa suyu ise Büyük Çamlıca Tepesi'nin eteğindeki bir başka kaynaktan çıkar.

HUDÛS ve HÂDİS

"Hudûs" gaybın şahâdete, gizlinin açığa çıkmasına denir.

Kadîm olan Kur'ân'ın nuzûlü için kurulan ve yukarıda zikrolunan mânâ basamaklarından başka, bir de madde merdiveni vardır. Onlar da kâğıt, kalem, mürekkep, cild, okumak, yazmak, ezberlemek basamaklarıdır. Bunlar Kur'ân'ın en son nüzûl mertebeleridir ki, kadîm olan Allâh Kelâmı'nın "Mushaf" denilen zâhir şeklinden ibârettir.

Bu vâsıtalara her ne kadar hâdis, yâni sonradan olma deniliyorsa da kadîme olan alâkalarından ve o mukaddes mânânın bu sûretle zuhûruna vâsita olduklarından dolayı mânâ erlerinin: "*Hâdis, kadîme mukârin*³⁶ *olunca kendisinde hudûstan eser kalmaz*" dediklerine göre biz onları da aynı kadîm hükmünde tutar; kabını ve cildini tâ'zimlerle öpüp yüzümüze, gözümüze süreriz.

Bu maksadı tenvir için³⁷ Şerîat'ın farzettiği cenâze namazındaki ahkâmı mütâlea edelim: Kendisinde mânâdan, rûhtan eser kalmayıp yalnız toprak yığınının ibâret olan bir külçeye karşı aynı Allâh'a ibâdet edercesine ellerimizi bağlayıp neden namaz kılıyoruz? Artık bunun bu şekilde saygıya değer bir mâhiyeti kalmış mıdır? Şerîat'ın emrine sathî nazarla bakanlardan böyle bir sual vârid³⁸ olabilir. Lâkin mânâyâ dalınacak olursa bunun cevâbı kendiliğinden meydana çıkar. Herkesce mâlûm olan hakikatlerdendir ki, Allâh, Âdem'in cismini kendi mülkü olan topraktan yapıyor, sonra kendi Rûh'undan da Âdem'e Rûh nefhediyor. Şu hâlde Âdem'in gerek cismâniyeti, gerek rûhâniyeti her ikisi Allâh'ın kendi mülkünden tesviye³⁹ edilmiş oluyor⁴⁰. Şimdi burada: Âdem'in kendi hesabına kaydedilecek bir sermâyesi olmayıp yalnız kendisine takılan ad ile sandan ibâret kaldığı anlaşılıyor.

Demek ki Allâh'ın kendi eliyle kendi mülkü olan topraktan tesviye edip yaptığı bu beşeriyet çerçevesi içinde, bu insanî memlekette Allâh'ın Zâtı'na mahsûs Rûh'un bir müddetçik misâfir kaldığı hâtırasını saygılamak için eller bağlı, gönüller saygılı bir durumda kılınan cenâze namazı o külçeye değil, doğrudan doğruya Allâh'a mahsûs olarak kılınıyor.

Bu cenâze namazında Şerîat'ın emrettiği erkân içinde insâniyet mefhûmunun yüksekliğini belirten bir çok işâretler, müjdeler vardır ki bunların hepsini ayrı ayrı izaha bu mevzuun tahammülü yoktur. Yalnız bunlardan mevkie münâsib olan⁴¹ bir kaçını mütâlea edelim: Bu namazın, ellerin içi öne ve dışı arkaya dönük olarak kaldı-

³⁶ *Mukârin* : bitişmiş, ulaşmış, erişmiş, yaklaşmış, bir yere gelmiş, mülâkî olmuş.

³⁷ *Tenvir için* : aydınlatmak için.

³⁸ *Vârid* : vürûd eden, ortaya çıkan.

³⁹ *Tesviye* : berâber etme, bir seviyeye getirme, ihdâs etme.

⁴⁰ "Fe izâ savveytühu ve nefahtü fihi min rûhî fe kaûlehu sâcidiyn" (XV/29).

⁴¹ *Mevkie münâsib olan* : duruma uygun olan.

rılıp dört tekbirle kılınması cismin temeli olan su, ateş, hava, topraktan ibâret dört dış unsurun arkaya atıldığına, içi yâni Rûh'u öne yöneldiğine işârettir. Bu namazın yalnız kıyam hâlinde edâsı Rûh'un ulaştığı âleminde, kıyâmına, bekâsına delâlet eder. Bu namazda, rükû, secde olmaması insanlık devresi tamam olup artık Rûh için başka bir tavır ile istihâleler geçirmeğe mahal olmadığını bildirir.

İslâm Şerîat'ının bir cenâze namazında kurduğu ahkâmın hikmeti ibretle düşünülürse Kâinat'ta sonradan olma hâdis bir şey olmayıp bütün bu tecellîler Allâh'ın ilmindeki zâtî mâlûmatın bu imkân âleminde zuhûr nöbetleri geldikçe denizin dalgaları gibi dalgalanıp hâricî bir sübût buldukları ve devirlerini bitirdikten sonra yine asılları olan denize, yâni geldikleri yere ric'at etmiş⁴² oldukları pek açık anlaşılabilir. Hakk Tealâ bir hâdis-i kudûsinde: "*Ben bir gizli hazîne idim, bilinmek istediğim için halkı yarattım*"⁴³ buyuruyor. Buradaki (yarattım) tâbirinden maksat "İlmimdeki zâtî malûmatı izhâr ettim" demektir. Bu malûmat ise o gizli hazînenin içinde ne varsa onlardır. Başka bir yerden katılma, sonradan olma, yâni hâdis, yabancı bir şey yoktur.

Şu hâlde *Lâilâheillâllâh* gizli bir hazînedir. *Muhammedün Resûlullâh* o hazîneden çıkmış mukaddes bir cevherdir. Önceki bir çekirdektir. Sonraki o çekirdeğin sînesinden çıkan mubârek bir ağaçtır. Buhâra şâirlerinden Bidil'in Peygamberi'imize söylediği bir nâtın içinde "*Ahad'in kucağından bir mum peydâ oldu, renksizliği renge soktu, boyadı*"⁴⁴ meâlinde gâyet ârifâne bir beyti vardır. Allâh'ın isimlerinden Ahad ism-i şerîfinin ortasına bir mim konûrsa "Ahmet" olur ki, bu beytiyle "Ahadiyet Ahmediyetle zâhir olur" mânâ-i ârifânesini îmâ etmiştir.

Kelime-i tevhidi bu şühûd ile tatmak ve tasdîk etmek gerektir. Yoksa iki vücûdu birleştirmek mânâsına değildir. Çünkü burada mevcûd olan bir vücûddur. Mısrî'nin:

Vahdeti kesrette bulmak, kesreti vahdette hem,
Bir ilimdir ol ki, cümle ilm-ü irfân andadır.

dediği gibi hakikî âlimler çekirdekte ağacı, ağaçta çekirdeği müşâhede ederler. Başka türlü hakîkate aykırı bir tevhid tanımazlar. Sevdiklerini bildiren, gösteren her ne varsa aynı sevgi ile onları da severler.

Bu zevkleri, başlarından, aşkın [ve] alâkanın acı tatlı bir takım hâllerini geçirenler pek güzel tatmışlardır. Sevdiklerinin terini sildikleri bir mendili burunlarıyla değil rûhlarıyla koklarlar. Uykuyu vücûdlarının istirahatı için değil, sevdiklerini rüyâlarında görebilmek ümidiyle severler. Hangi bir pencereden, cemâlini görmek müyesser olur diye evinin etrafını Kâbe tavaf eder gibi gece gündüz dolaşırlar.

⁴² *Ric'at etmek* : geri dönmek.

⁴³ "Küntü kenzen mahfiyyen fe ahbaptü en u'refe fe halaktü-l halkı liu'ref"

⁴⁴ Zi âguş-i ahad yek mûm cûşid,
Be bî reng-i libâsi renk pûşid.

İşte Allâh'ı hakkiyle seven âşıklar da böyledir. Onun zuhûruna delâlet eden vâsıtaları kendinden ayrı görmezler. Onun için bunların ilminde hudûs, âraz gibi ârızalar barınmaz. Bunlar hudûsu eski dostlarından birinin kendilerini ziyâret maksadıyla evlerine misâfir gelmesine benzetirler de yalnız bu gelişe ve o misafirin kabûl edilmesine hâdis derler. Şu hâlde (hudûs) bir emr-i nisbîdir. Hudûstan evvel o misafirin yokluğunu îcâb etmez. Belki vücûdunu zarurî kılar.

Bunun için bunlar Kâinat'ın sonradan yaratılmasına bu i'tibârla hudûs derler; başkalarının tasavvuru gibi hiç yokken, sonradan var oldu faraziyesine kulak asmazlar. Peygamberimiz bir hâdisinde: "*Allâh vardı, fakat onunla beraber başka bir şey yoktu*" buyurmuştur. İlim Medinesi'nin kapısı olan İmâm-ı Ali: "*Şimdi yine öyledir*" vecizesiyle bu hâdis-i şerîfi pek âlimâne bir sûrette izah etmiştir. Çünkü eşyânın müstakil bir vücûdu yoktur. Öyle bir şey görülse bile serâb gibi mevhûmdur. Ancak bir hayâlden ibârettir.

Bunun için Süleyman efendi merhûmun Mevlîd'inde:

Cümle âlem yoğ iken ol var idi

mısraının mânâsı: "*Her ân ve zamanda hakikî mevcûd olan Allâh'tır. Sâir görünen eşyânın vücûdu yoktur. Onun zuhûruna vâsita olan mertebelerinden başka bir şey değildir. Yâni Allâh'ın yabancısı değildir.*" demektir. Çünkü Allâh'ı iyi bilenler onun her ân bir şe'n⁴⁵ ile zâhir olduğuna tam bir kanaat ile inanmışlardır. Bunlar Allâh'ın Kâinat'ta her ân tecellî eden Hâlik, Râzık⁴⁶, Mu'tî⁴⁷, Mâni⁴⁸ gibi âlem ile münâsebeti muhakkak olan isimlerini, sıfatlarını zaman ve mekân ile kaydedip bu isimlerin önden sona kadar tecellîden âzâde bir atâlet devresi geçirmiş olduğunu kabûl etmezler. Zîra Allâh'ın ilminde teceddüt muhâldir.

Peygamberimiz efendimizin amcazâdeleri ashâbdan büyük tefsir sâhibi İbni Abbas hazretleri: "*Hakk Tealâ Âdem'den evvel yüz bin âdem daha yarattı*" meâlinde bir hadîs rivâyet ediyor.

Bu hadîs-i şerîf ondan buna, bundan ona yoluyla bir alay isim ile yâni an'ane ile sâbit olmayıp bizce ismi, şahsı belli olan İbni Abbas gibi büyük bir sahâbenin rivâyetinde tek kaldığı için hâdis usûlünü tedvin edenlerce pek o kadar kabûle şâyan görülemediği. Lâkin Şeyhülekbir Muhyiddin Arabî gibi hilkatın esrârına hakkiyle vâkıf olan bir büyük mânâ âlimi **Fütûhat**'ında: "*Ben bir gece Beyt-i Şerîf'i tavâf ederken rûhanî bir zâtın, sizin gibi biz de bir çok seneler bu beyti tavâf etmiştik dediğini işittim. Bu zâtın kim olduğunu kendinden sordum. "Bana ben senin ecdâdında-*

⁴⁵ **Şe'n** : realite, görünen yâni beş hissimizle algıladığımız hakikat. "Küllî yevmin hüve fî şe'n" (LV/29) âyeti O'nun (yâni Allâh'ın) her ân realitede (realitenin içinde) bulunduğunu, olduğunu beyân etmektedir.

⁴⁶ **Râzık** : rızık veren.

⁴⁷ **Mu'tî** : îtâ eden, veren.

⁴⁸ **Mâni** : men eden, geri bırakan, alıkoyan, engel olan.

num" dedi. Vefât edeli kaç yıl olduğunu sordum. Yüz yirmi bin sene olduğunu söyledi. Bunun üzerine kendisine "Bugün elimizde bulunan târihlerin dediğine bakılırsa Âdem babamız yaratılalı daha sekiz on bin seneye varmadığı anlaşılıyor" dedim. Bana "Sen hangi âdemden bahsediyorsun? Size yakın olan Âdem'den mi, yoksa size uzak olan Âdem'den mi?" deyince o zaman İbni Abbas hazretlerinin rivâyet ettiği bu hâdis-i şerîfi hatırladım" diyor.

Münâsebet gelmişken şurasını da arz edelim ki büyük Peygamberimizin İbni Abbas'dan mervî⁴⁹ olan bu hâdis-i şerîfi ile "Nefsini bilen Rabb'ini bilir"⁵⁰, "Allâh Âdemi kendi sûretinde yaratmıştır"⁵¹ gibi pek derin mânâları bildiren ve râvîsi⁵² bunun gibi tek kalan yâhut hiç râvîsi olmayıp da yalnız keşif ve yakîn sâhibi vârisler tarafından tasdîk edilen hadîsler de vardır.

Bu hâdislerin meşhur olmaması, yâhut râvîsinin tek kalması, ehl-i hakka göre zayıf ve garip olmalarına delâlet etmez. Çünkü insanlarla akıllarının erebileceği derecede konuşulmasını⁵³ emir buyuran peygamberimiz, kâbiliyeti yüksek olanlarla konuştukları vakit, münâsebet düştükçe böyle derin ve ince mânâları kendilerine husûsî bir sûrette telkin ederlerdi.

Bunun için bu ve buna benzer diğer hâdisler o inceliklere mahrem olan ehlinin sînesine sinmek sûretiyle bir nevi imtiyâz ve husûsiyet kesbedip şuna ve buna yayılmaya lüzum görülmemiştir.

Bir de Peygamberimiz bir hadîsinde "Benden rivâyet edilen hâdislerin mânâsı, Kur'ân'daki bir âyetin meâline uygun gelirse o söz benimdir. Eğer bir âyete muvâfık olmazsa o hâdis katiyen benim değildir", buyurmuştur.

Böyle inceliklere liyâkat sâhibi olanların malı olan hadîslerden, biraz evvel zikri geçen "Nefsini bilen Rabb'ini bilir" meâlindeki hâdis-i şerîfin yalnız Hazreti Ömer tarafından rivâyet edildiği, yâhut hadîs olmayıp Ömer'in bir sözü olduğu söylenmektedir.

Hâlbuki muhakkikler, kılı kırk yaran ilim adamları, bunun Resûlullâh'ın sahîh hadîsi olduğunu ve çünkü meâli Kur'ân-ı Kerîm'e mutâbık bulunduğunu şu meâldeki âyet-i kerîme ile isbat ediyorlar: "Onlar Allâh'ı unuttular, Allâh da onlara nefislerini unutturdu"⁵⁴. Yâni Allâh'ı bilseydiler, nefislerini de bilirlerdi. Cümle aks olununca⁵⁵: "Nefislerini bileydiler Allâh'ı da bilirlerdi" mânâsı çıkar ve "Nefsini bilen Allâh'ını bilir" meâlindeki hadîsin sıhhati bu âyete uygun gelmekle sâbit olur.

İşte böyle nice hadîsler vardır ki şöhretten çekinen muhâtabları gibi garip kalmışlardır. ■

⁴⁹ **Mervî** : rivâyet olunan.

⁵⁰ "Men arafe nefsehu fekad arafe rabbehu"

⁵¹ "İnnallâhe halaka âdeme alâ sûretihi"

⁵² **Râvî** : rivâyet eden.

⁵³ "Kelimûnnâse alâ kaderi ukûlihîm"

⁵⁴ "Ve lâ tekûnû kelleziyne nesûllâhe fe ensâhüm enfüsehüm; ülâike hümül fâsikûn" (LIX/19).

⁵⁵ **Aks olununca** : tersinden okunup idrâk edilince..

KUR'ÂN'DA ŞÜPHE YOKTUR

Kur'ân'ın başlangıcında "*İşbu kitapta şüphe yoktur*"⁵⁶ meâlinde bir âyet vardır. Mâlûm olduğu üzere şüphe, var-yok, olur-olmaz gibi birbirine aykırı iki zıttan herhangi birinin seçilememesinden ileri gelir. Şüpheliyi izâle eden keyfiyet ise bu iki zıttan birinin his ile mânâya uygun gelenini seçip yakîn hâsıl etmekle olur.

Kur'ân'da şüphe olmadığını bildiren bu ilâhî telkîn delîli yine Kur'ân'da "*Âfakta yâni hariçte göstereceğimiz âyetleri, insanların nefislerinde, yâni mânâlarında da göstereceğiz. Tâ ki hak onlar için tebeyyün etmiş olsun*"⁵⁷ meâlindeki âyettir. Kendi nefisine yine kendinden başka delil olmayan Allâh bu müjde ile insâniyet mefhûmunu tebrik edip şereflendiriyor.

Nitekim Hayat, İlim, Semi', Basar, İrâde, Kudret, Kelâm, Tekvin gibi İslâmiyet'te inanılması farz olan sekiz sıfatın insanlık âyinesinden görülmesi Hakk ile halk arasında bir münâsebet bulunduğuna muhkem bir burhandır.

Bu sıfatlara Sıfat-ı Subûtiye denilmesi, subût bulacakları, zuhûr edecekleri muhîtin, tafsil i'tibâriyle âlem ve icmâl cihetiyle de âlemin özü olan Âdem olmasındandır. Âdem dediğimiz meyva âlem denilen ağacın mahsûlüdür. İşte bu sıfatlar temâmiyle Hakk'ındır. Bunları kendine nisbet etmeye kimsenin hakkı yoktur. Yalnız bunların, insanda tecellîsi mazhariyet alâkasına göredir.

Âdem ile Havva'ya "*Sakin bu ağaca yaklaşmayın!*" diye tenbih olunması kendilerine Hakk'tan gayri bir vücûd verip [*de*] Allâh'ın mülkünü benimseme[*me*]leri içindir. Hâlbuki Âdem, Şeytân denilen nefsin arzusuna kapılıp o ağaçtan yedi, Rabb'ine isyân edip tuğyân etti⁵⁸.

İnsanın kendine mahsûs elinde, avucunda bir sermâyesi olmadığını bu fasıldan evvelki melek bahsinde mütâlea etmiştik. Şimdi de namazın her bir rek'âtında iki defa secde edilmesinin hikmetini araştıralım: Malûmdur ki secde işâret ilmîne⁵⁹ göre varlıktan yok olmak demektir. Namazdaki birinci secde gûyâ varını tamamiyle Hakk'a vermeye işârettir; ikinci secde ise "Yâ Rabbi! Neyim vardı ki onu Sana vermiş oldum, beni mağfiret et!" ricâsiyle birinci secdenin secde-i sehvi makâmına geçer.

Burada münâsebet gelmişken Kur'ân'da hikâyeleri anılan Ashâb-ı Kehf'in geçirdiği ahvâlî bahsin tenvirine medâr olmak üzere biraz mütâlea edelim. ■

⁵⁶ "Elîf, lâm mîm. Zâlike-l kitâbi la raybe fih" (II/1-2)

⁵⁷ "Senüriyhim âyâtinâ fi-l âfâki ve fi enfüsühim hattâ yetebeyyene lehüm ennehu-l hakku.." (XLI/53)

⁵⁸ "... Ve asâ âdemü rabbehu fe ğavâ" (XX/121).

⁵⁹ **İşâret İlmi** : Tasavvufta ilâhî esrâr ve hakikatleri ve kezâ tevhidin inceliklerini ehline idrâk ettirebilmek üzere işâret, îmâ, remiz, telmih ve misâller kullanılmasına dayalı bir metodolojiye verilen isim.

ASHÂB-I KEHF⁶⁰

Arapça *kehf* lâfzı, Türkçe'de mağara ve sığınacak yer demektir. İşâret ilminde ise Allâh'dan emânet olarak insanlara verilmiş olan şu beşeriyet çerçevesidir.

Bunların kaç kişi olduğuna dair ihtilâf vardır: Kimi üç, kimi beş, bâzısı da yedi kişi, sekizincisi kapılarında bekleyen köpekleridir demişlerdir ki bu hakîkate uygundur. İlim Medînesi'nin kapısı olan Hazreti Ali de soranlara bu yolda cevap vermişlerdir.

Bunların isimleri İbranî dilinde: Yemlîha, Mekselnâ, Mislînâ, Mernûş, Debernûş, Şâzenûş, Kefeştetayyûş ve köpeklerinin adı da Kitmîr'dir.

Bu isimler mânâsız, mühmel⁶¹ kelimeler değildir. Bunlar tertib sırasıyla Arapça'ya çevrilirse hayat, ilim, semi, basar, irâdet, kudret, kelâm mânâlarında olmak üzere yedi sıfat olur. Sekizincisi tekvidir ki İbranî'si, Kitmîrdir. İşâret diliyle de Nefs demektir.

Bu Ashâb-ı Kefh'in evsâfını Kur'ân-ı Kerim şöyle bildiriyor: "*Sen onları görsen uyanık sanırsın, hâlbuki onlar uykudadır. Onları sağa sola biz çeviririz. Onların köpekleri de bileklerini mağara kapısının eşiğine yaslamış olduğu hâlde durur*"⁶²

İşte beşeriyet gârında⁶³ yatan Ashâb-ı Kefh dediğimiz bahtiyarlar bu Sıfat-ı Subûtiye'ye mazhar olmakla beraber mâbudlarına karşı kendilerinde bir varlık tevehühüm etmeyen Allâh'ın hâlis mü'min kullarıdır ki bunları uykuları esnâsında sağa sola çeviren mâbudları olan Allâh' tır.

⁶⁰ "Ashâb-ı Kefh "ya da "Mağara Dostları" Grek, Süryânî, Arap, Alman, İngiliz, Fransız, Hindû ve Çin kültürlerinin ortak bir mazmûnu olarak karşımıza çıkmaktadır. Filozof Aristo dahî, Lidia devletinin başkenti olan ve Manisa'nın bugünkü Sâlihli ilçesi sınırları içinde harâbeleri bulunan Sardeis şehri civârındaki "Yedi Uyuyanlar"dan bahsetmektedir. Bunlara Batı Edebiyatı'nda verilen isimler değişiklerdir. Meselâ Katolik Kilisesi'ne göre bunlar: Maksimyanus, Malkus, Martinianus, Dionisiyus, Joannes (*Yuannis, Yahyâ*), Serapion ve Konstantinus'tur. Katolik kilisesi her sene 27 Temmuz gününü, şehid addettiği bu zevâtın kutlanmasına tahsîs etmiştir. Fakat Grégoire de Tours'a (MS. 538-594) göre bunların isimleri: Ahilidis, Diomedis, Diogenus, Probatas, Stefanus, Sambatus ve Kuiriakus'tur. Doğu Kilisesi'ne göre ise bunlar: Maksimilyanos, Yamblikos, Martinos, Yuannis, Diyonosos, Eksakostadinos ve Antonios'tur ve bunların kutlanmasına 4 Ağustos ve 22 Ekim günlerini tahsis edilmiştir. Fakat Hıristiyan kaynaklı "Ashâb-ı Kefh" anlatımlarında bunların köpeklerinden hiç söz edilmemektedir. Söz konusu mağaranın ise Türkiye'de Efes'de olduğundan söz edilmektedir. Bununla beraber pekçok yerde (bu arada Türkiye'de Tarsus'da, Fransa'da Brötanya bölgesinde, Yemen'de de...) Ashâb-ı Kefh'e izâfe edilen mağaralar bulunmaktadır. Merhûm Fehmi Tandıç'ın Ashâb-ı Kefh'in İbrânîce olduğunu beyân ettiği isimlerinin İbrânîce değil de Süryânîce kökenli olmaları, yaptığımız incelemeye göre, daha kuvvetli bir ihtimâl olarak görünmektedir. Bunların hayat, ilim, semi, basar, irâde, kudret, kelâm ve tekvîn'e delâlet ettikleri iddiası ise kuvvetli görünmemekle birlikte belirli bir te'vil zevkini yansıtmaktadır.

⁶¹ *Mühmel* : mânâsız, boş.

⁶² "Ve tahsebühüm eykâden ve hüm ruküdün ve nükallibühüm zâte-l yemîn ve zâte-ş şimâl; ve kelbühüm bâsıtun zirâ ayhi bil vasyd..." (XVIII/18).

⁶³ *Gâr* : mağara.

Kim ki "Mâzâğalbasar⁶⁴ Sultânı"nın tıflı ola,
Mısıryâ şol feyz-i akdes nûru oldu dâyesi⁶⁵,

Mısrî Niyâzî ■

⁶⁴ "*Mâzâğalbasaru ve mâ tağâ*" (LIII/17). "Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı" anlamındaki bu âyet Cenâb-ı Peygamber'e işâret etmektedir.

⁶⁵ *Dâye* : dadı, dayı.

İRÂDE-İ CÜZ'İYE

Mâlûm olduğu üzere *irâde* yâni dilemek Allâh'ın bir sıfatıdır. Eğer Arap dilinde *Cüz'î* lâfzı *Küll'*den ayrılmış bir parça mânâsına ise bu irâde-i cüz'îye tâbiri ilim bakımından sakâmetle⁶⁶ mâlûl görünür. Çünkü bu *cüz'î* tâbirinden Allâh'ın küllî irâdesinden ayrılıp da öteye beriye dağılmış mânâsı anlaşılır. Hâlbuki Allâh'ın bu sıfatları hiçbir vechile⁶⁷ kâbil-i taksîm değildir. Bunlar tıpkı Güneş'in ziyâsı gibidir. Odayı aydınlatan ziyâ pencerelerin kâbiliyetine göre Güneş'indir. Yoksa kül olan Güneş'den ayrılıp da parça parça öteye beriye taksîm olunmuş değildir. Öyle tasavvur olunursa o vakit asıl irâdenin sâhibinden, bu sıfat eksile eksile biter. O vakit bir işin başlangıcında Besmele çekip Allâh'dan istiâne etmenin yâhut Allâh dilerse olur mânâsına gelen "inşâallâh" demenin hiç bir mânâsı kalmaz. Çünkü bu babda⁶⁸ her ne yolda mütâlea edilirse edilsin araya bunun yarısı Hakk'dan, yarısı kuldân, yâhut çoğu Hakk'dan, birazı da kuldân gibi koyu koyusuna bir nevi ortaklık giriyor ki bu da [gizli] şirkten başka bir şey değildir .

Bunun için akla, zevke, tam bir kanaat verecek derecede ötedenberi hallinde güçlükler çekilen, hattâ halli imkân hâricinde görünen bu irâde-i cüz'îye meselesini eğer câiz görülürse âfakî bir misâl ile izah edip kısa keselim: Tavla oynanırken "seyek" atmak istenir. Çünkü işe o yarar. Lâkin oynayan kimse elindeki zarları attığı vakit hiç istemediği ve işine yaramayan "şeş beş" gelir oturur. Şimdi ne yapmak lâzım?

İstenilen, "seyek" mi oynanır, yoksa hiç istenilmediği hâlde kendi elimizle kondurduğumuz "şeşbeş" mi oynanır? Tabîî zarlar ne oynamayı hükmettiyse onu oynama[k]dan başka çâre yoktur. İşte elindeki zarları yine kendi eliyle atmak irâde-i cüz'îyesini sarfetmek demektir ki bir nevi tedbîrdir. Fakat atılan zarlar ne geldiyse o da takdîrdir. Tedbîr takdîre uymazsa kazâya rızâdan başka elden ne gelir?

Şu hâlde "İrâde-i cüz'îye elimdedir, istediğimi yaparım" dâvâsiyle lâşuurî⁶⁹ bir hâlde Kader'in hükmüne karşı savaşa çıkan kahramanların benimsedikleri irâde-i cüz'îyenin ilimde kazandığı kıymet işte bu kadarcıktır.

Şu hakîkat her şeyden evvel bilinmelidir ki Allâh'ın Kur'ân'ında, Peygamber'in hadîslerinde, gerçek ve yüksek âlimlerin eserlerinde insanlara böyle bir irâdenin verildiğine dair hiç bir işâret yoktur. Bilâkis Kur'ân-ı Kerîm'de "*Bir ağacın herhangi bir dalını kesseniz, yâhut kesmeyip de o dalı yine öylece ağacında bıraksanız, bu her iki hâl Allâh'ın izniyle olur*"⁷⁰ meâlindeki âyetin hükmüne bakılırsa bu iki şıktan ge-

⁶⁶ *Sakâmet* : bozukluk, yanlışlık, eksiklik, sakatlık, noksanlık.

⁶⁷ *Hiçbir vechile* : hiçbir şekilde.

⁶⁸ *Bu babda* : bu konuda.

⁶⁹ *Lâşuurî* : Bilinçsiz.

⁷⁰ "Mâ kata'tüm min liynetin ev terektümûhâ kâimeten alâ usûlihâ fe bi iznillâh..."(LIX/5)

rek vukua gelen kesme fiilinin, gerek zuhûra gelmeyip de yalnız tasavvurda kalan kesmemek niyetinin ikisi de Allâh'ın irâdesiyle olduğu işâret buyurulmuştur.

Diğer âyetlerde ise "*Sizin istediğiniz olmaz ancak Allâh'ın istediği olur*"⁷¹ ve "*Her hareket edenin nâsiyesi Allâh'ın elindedir*"⁷² ve "*Sizi ve işlediğiniz işleri yaratan Allâh'dır*"⁷³ ve "*Yapacağınız bir iş için ben bu işi yarın yapacağım demeyin, ancak Allâh dilerse olur deyin*" (5) buyuruluyor.

"*Allâh mü'minlerin nefislerini, mallarını satın aldı. Mukâbilinde kendilerine cennet verildi*"⁷⁴ meâlindeki âyet-i kerîmede verildiği işâret buyurulan cennet nefis ve hevâ erbâbının husûsiyle amellerinin mukâbilinde ücret bekleyen sofuların imrenip de ağızlarının sularını akıttıkları cennet değildir. Bu cennet Allâh'ı gerçekten seven âşıklardan, yüksek mânâ erlerinden Yunus Emre'nin:

Cennet Cennet dedikleri birkaç evle birkaç hûri;
İsteyene ver gel ânı mevlâm seni isterim seni⁷⁵.

diye candan özlediği ve yine bu mânâ erlerinden Mısrî Niyâzî'nin:

Ne hâsıl ey Niyâzî Cennet-i İrfân'a varmazsan
Tutalım Hakk senin anda yerin Dârünnâim etmiş.

dediği mânâ ve irfân cennetidir.

İşte bu cennet kendilerinde varlık benimsemeyen, kuvvet ve kudreti mâbudlarından bilen, *Lâhavle*'yi Allâh'ın istediği gibi okuyan kimselerin girebileceği cennettir.

Bir de şu âyet-i kerîmeye bakalım da ibret alalım; benliğimizle küs kütük kalmıyalım; fırsat var iken yol alıp maksada ermeye çalışalım.

İbret almak istediğimiz âyet-i celîlenin meâli şöyledir: "*Allâh, peygamberlerin hepsini toplayıp meb'us oldukları ümmetlerden ne yolda cevap aldıklarını soruyor: Peygamberlerin hepsi birden: Biz ne yaptığımızı bilmiyoruz. Gaybı bilen ancak sensin*"⁷⁶ diye cevap veriyorlar.

⁷¹ "Ve mâ teşâüne illâ enşâallâh; innallâhe kâne aliymen hakiymâ" (LXXVI/30)

⁷² "İnniy tevekkeltü alallâhi rabbî ve rabbiküm; mâ min dâbbetin illâ hüve ahazün bi nâsiyetihâ; inne rabbî alâ sırâtın müstakiym" (XI/56)

⁷³ "Vallâhü halakaküm ve mâ ta'melün" (XXXVII/96).

⁷⁴ "İnnallâheşterâ min el mü'miniyne enfüşehüm ve emvâlehüm bi enne lehümü-l cenne...." (IX/111).

⁷⁵ Bu mısrânın da "İsteyene ver Sen ânı! Bana Seni gerek Seni" şeklinde olması gerekirdi.

⁷⁶ "Yevme yecmaullâhü-r rusule mâ zâ üciptüm; kâlû lâ ilme lenâ; inneke ente allâmü-l guyûb" (V/109)

Bu mubâreklerin dinî, ahlâkî, medenî, içtimaî bakımdan vücûda getirdikleri inkılâblar beşeriyetin kudreti fevkindedir⁷⁷. Bununla beraber Allâh'ın kendilerine tevcih ettiği⁷⁸ bu suale karşı yaptıkları hârikulâde işlerin hepsini kendilerinde fâil ve mutasarrıf⁷⁹ olan mâbudlarının⁸⁰ tecellîsi olduğunu hep bir ağızdan ikrâr⁸¹ ve tasdîk ettiler. Kendilerine irâde-i cüziye nâmiyle bir pay ayırıp "Biz de şunu yaptık, bunu yaptık" diye bir şey söylemediler. Bu sınamaya karşı ilim ve edeb öğrendikleri muallimlerinden tam numarayı aldılar. Ve yine onun izniyle meb'us⁸² oldukları kavmi cehlin karanlıklarından ilmin aydınlıklarına çağırdılar.

İşte nefislerini, mallarını Allâh'a satan Allâh'ın hâlis mü'min kulları bunlardır. İşte beşeriyet gârî⁸³ içinde Allâh'ın sağa sola çevirdiği *Ashâb-ı Kehf* bunlar olduğu gibi taayyün⁸⁴ kubbeleri içinde kendilerini Allâh'dan başkası bilmeyen ve kendilerinde irâde-i cüziye tasavvur etmeyen velîler de bunlardır ve bunların izlerinden ayrılmıyan bahtiyârlardır.

Bu mubâreklerin ahlâk ve evsâfı aynı Kur'ân'dır. Peygamberimizin vefâtından sonra ashâbdan bâzı kimseler, Ayşe vâlidemizden, Peygamber efendimizin evde buldukları müddetçe ahlâk ve etvârından⁸⁵ bazı şeyler sordukları zaman müşârünileyha⁸⁶ vâlidemizden "*O'nun ahlâkı Kur'ân idi*" cevâbını almışlar ve bu ârifâne ifâdeden istifâde etmişlerdir.

Ana karnındaki bir çocuğun teşekkül eden âzâ vâsıtaları çıkacağı muhitteki maksadlara uygun bir sûrette nasıl tertib olunmuşsa, meselâ görmek maksadına göz, işitmek maksadına da kulak vâsita olduğu gibi Kur'ân ile insan arasında da aynı mutâbakat tesis edilmiştir. Onun için Kur'ân insâniyet mefhûmunun en kıymetli bir cevheridir. İnsan da bu mukaddes cevherin parlak mayasıyla bezenmiş bir mahfazasıdır. Nasıl ki, hadîs-i şerîfde: "*İnsan ve Kur'ân ikizdir*" buyurulmuştur. Fakat yalnız sûrete bağlanıp da insanın Kur'ân ile ne yolda bir münâsebet tesis etmiş olduğunun zevkini tatmıyanlar Kur'ân ile ikiz doğmuş sayılmazlar. Çünkü "*Allâh Kur'ânı tâlim etti, insanı yarattı*"⁸⁷ meâlindeki âyetin dizilişine bakılırsa ilk önce Kur'ân tâlim ediliyor. Sonra insan yaratılıyor mânâsı anlaşılıyor. Hâlbuki buna karşı insan yaratılmadan evvel Kur'ân kime tâlim olunuyor suali de vârid görünüyor.

Bu âyetin şu şekilde dizilmesine basîret gözüyle bakılacak olursa insanın yaratılması kendisine Kur'ân tâlim olunmaya bağlıdır, Kur'ân'ın ancak insan

⁷⁷ *Fevkinde* : üstünde.

⁷⁸ Tevcih etmek: yöneltmek.

⁷⁹ *Mutasarrıf* : tasarruf eden, kullanan.

⁸⁰ Mâbud: Kendisine ibâdet edilen, Allâh.

⁸¹ *İkrâr* : tasdik, kabul, itirâf; inancını açıkça beyân etme.

⁸² *Meb'us* : ba's edilmiş, gönderilmiş.

⁸³ *Gâr* : mağara.

⁸⁴ *Taayyün* : belirli kılınma.

⁸⁵ *Etvâr* : tavırlar.

⁸⁶ *Müşârünileyhâ* (*Müşârünileyh*'in dişili) : [daha çok saygıya değer kimseler için kullanılan] işâret edilen, sözü edilen, adıgeçen hanım

⁸⁷ "Er rahmân; alleme-l kur'ân; halaka-l insân"(LV/1-3).

mefhûmunu takrîr ettiğini ilmî ve ahlâkî bir sûrette zevk ve o mânâda tahakkuk eden o anda insan olarak yaratılmış olur mânâsı bu âyetin bu sûretle dizilişinden pek açık olarak anlaşılır. İşte o vakit Kur'ân ve insan nüshaları birbiriyle birleşir ve "Bu kitapta şüphe yoktur" kanaatine şüphesiz bir îman ile varılmış olur. ■

NEBÎ, RESÛL

Yalnız nefesine ait bir Şerîat için vahiy ile kendine melek gelen kimse Nebî, bu Şerîati başkalarına da bildirmeye me'mûr olursa bu Nebî o zaman Resûl olur⁸⁸.

Nübüvvet ve Risâletin keyfiyetine ister melek, ister velî ne olursa olsun hiç bir zümre efrâdından birinin ilmi, zevki erişemez. Çünkü nübüvvet ve risâlet ilâhî bir ihtisâstır⁸⁹. Cenâb-ı Hakk "*Allâh kendi risâletinin keyfiyetini ve bunu emânet edeceği yeri kendisi bilir*"⁹⁰ meâlindeki bir âyet-i kerîme ile bu ihtisâsa işâret buyurmuştur. Bunun kudsiyeti beşeriyet çerçevesi içine giremez. Bize düşen vazife bunlara uymak ve Allâh'dan kendilerine salâtlar, selâmlar niyâz etmektir. ■

⁸⁸ Rahmetli yazar Fehim Tandıç'ın burada isâbetsiz bir beyânına şahit olmaktayız. Peygamberler Cenâb-ı Hakk tarafından seçilip bir kavme ya da Hz Muhammed misâlinde olduğu gibi bütün insanlara gönderilirler. Her bir peygamber ya 1) kendisinden evvelki bir peygamberin getirmiş olduğu şerîati te'yid ve tahkîm için, ya da 2) yepyeni bir şerîati tedris için gönderilir. Bir zâtın peygamber olarak zuhuru onun velâyetinin zuhuruna takaddüm eder. En azından bunun Hz. Mûsâ, Hz. İsâ ve Hz. Muhammed için böyle olduğu müsellemdir. Velâyetin olmazsa olmaz şartı ise Mi'râc olayının bizâtihi yaşanmasıdır. Bir kimseyi ancak, onun *Mi'râc* olayını yaşaması *velî* kılar. Mi'râc aslâ kesbî değil fakat, tıpkı peygamberlik gibi, vehbîdir; yâni bunu ancak Allâh kuluna lûtfeder. Mi'râcî gerçekleşen zât velî olur ve Allâh tarafından tekrar bu âlemin idrâk seviyesine *irsâl* edilir. O bu vasfıyla bu irsâl fiiline uygun olarak *resûl*'dür, fakat peygamber yâni *nebî* değildir. Şer'an tâbî' olduğu nebînin şerîatına bağlıdır. Buna göre her nebî Allâh tarafından irsâl edilmiş olmak hasebiyle resûldür; ama her resûl nebî değildir.

⁸⁹ *İhtisâs* : uzmanlık.

⁹⁰ "... Allâhu e'alemu haysü yec'alü risâletühu ..." (VI/124).

PEYGAMBERLERİN MÛCİZELERİ

Allâh'ın kullarına gönderdiği herbir peygamber o asırda yaşayan insanlar herhangi fenne ve san'ata meyil ve rağbet göstermişler ve bununla mağrur olmuşlarsa o hünerde, o bilişte onları âciz bırakacak bir mûcize ile görünür. Meselâ Mûsâ Aleyhisselâmın devrindeki insanlar sihirbazlıkta pek ziyâde mâhir idiler. Hâlâ yahudilerdeki hokkabazlık kendilerine o zamandan mirâs kalma bir oyundur. Bunun üzerine Hakk Tealâ Hazretleri Mûsâ'nın koyunlarını güttüğü asâyı bu kavmin gösterdiği hiyle ve efsûnlara karşı ejder sûretinde temsil ettirdi. Sihirbazların hiylelerini bu ejdere yutturdu.

Mûsâ'nın koyunları Hakk'a dâvet ettiği kavmi idi Elindeki asâsı da tevhid ilmi idi. Yâni Mûsâ hiç bir sûretle yenilmez bir ilim kuvveti ile kavminin vehim ve hayâl mahsûlü olan âdetlerini, ibâdetlerini alt üst etti. Bu ilâhî kuvvet karşısında sihirbazlar müdafaadan âciz kaldılar. Hepsi birden secdeye kapandılar. Biz âlemleri yaradan Mûsâ ve Hârûn'un Rabb'ine îmân ettik dediler.

İsâ Aleyhisselâm zamanında hastalara, allilere⁹¹ nefes eden üfürükçüler türedi. Bunlara karşı İsâ körlerin gözlerini, sağrıların kulaklarını açtı ve onlara hakkı gösterip işittirdi. Dilsizlere ezân okuttu. Kalbleri cehil ve inadın zulmetiyle kararmış, ölmüş kimseleri tevhidin ebedî hayat verici nefhasıyla mezarlarından kaldırdı. Ebedî bir hayata kavuştu.

İsâ'dan bu mûcizeyi gören üfürükçüler herkese nefes etmek şöyle dursun, kendileri nefes alamadılar. Bunlardan da bir çoğu havarîler gibi Allâh'ı, Peygamberi tasdik edip îmâna geldiler.

Nebîlerin seyyidi olan Hazret-i Fahr-i Âlem asrında ise fesâhat ve belâgatle sözler söylemek, şiirler ve kasîdeler yapmak hevesi vardı. Muhârebelerinde bile bir beyit söyleyerek ok atarlardı. Fasîh söz söyleyen şâirler, kasîdelerini, manzûmelerini Kâbe'nin duvarına asarlar, benzerini meydana getiren var mı diye cihâna salâ okurlardı⁹². O zamana kadar ki, âleme rahmet gelen Peygamber, kendisine hâs bir belâgatle Kur'ân'ı okumaya başladı. Güneş doğunca nûrsuz kalan yıldızlar gibi bu manzûmeler sönük, nâzımları da hayretlerinden dilsiz kaldılar.

Bu büyük Peygamber, bunları Kur'ân'daki sûrelerden birinin mislini yapmaya dâvet etti. Hiçbiri bu imtihâna sokulamadı. En son Kâbe'nin duvarına gurur ile astıkları manzûmeleri elleriyle indirip ayaklarıyla çiğnediler. Târih bu vak'anın şahididir.

Kur'ân-ı Kerîm'deki hakîkatleri, derin mânâları anlamak, Arapça'yı ve bu dilin san'atlerini, kâidelerini iyi bilmekle mümkün değildir; olsaydı, o belâgatle, fesâ-

⁹¹ *Alîl* : hasta, sakat, kötürüm, yatalak.

⁹² *Salâ okuma* : meydana okuma.

hatle kasîdeler yapıp gurur ile Kâbe'nin duvarına asan şâirler, Kur'ân'ın ne dediğini elbette anarlardı. O vakit Peygamber gelmeye bile lûzum görülmezdi.

Allâh, Kur'ân'ı bir melek vâsıtasiyle Kâbe'nin damına, yâhut Hıra dağının tepesine indirtir ve yine o melek vâsıtasiyle: "Ey Arap kavmi, işte size öz ana dilinizle bir kitap gönderdim, o kitabı alın okuyun, içindeki emirleri, nehy'leri ve sâir ahkâmı ona göre tatbik edin" diye ilân ettirdi.

Lâkin böyle olmadı. Allâh'ın ve târihin şahâdetiyle ve o asırda yaşayan insanların tevâtürü⁹³ ile sâbit olduğu üzere ömründe hiç muallim görmemiş, okuyup yazmamış, hiç bir kimse ile dinî, felsefî bir mübâhesede⁹⁴ bulunmamış, daha üç ile beş yaş arasında anadan öksüz, babadan yetim kalmış⁹⁵ sevdiği bir kulunu kendi içlerinden seçti, onu peygamber yaptı. "Kur'ân'ın ne dediğini, size öğretecek, beni bildirecek işte budur. Beni severseniz, buna uyun!" diye Muhammed Mustafa sallallâhu aleyhi ve sellemi gösterdi.

Anasından, pek büyük bir şâir, hem de büyük bir ârif olarak doğan Fuzûlî'ye Allâh ganî ganî rahmet eylesin; şimdiye kadar hiç bir kimsenin bu yolda tam bir vuzuh ile söylemeye muvaffak olamadığı bu hakîkati Peygamber Efendimiz'e söylediği bir nât içindeki:

Sen bildirdin ki kimdir Allâh ,
Sensiz kim olurdu andan âgâh?.

beytiyle son derecede ârifâne bir sûrette belirtmiştir.

İşte bu büyük peygamber, Allâh'ın ne oğlu idi, ne kardeşi. Yalnız Allâh'ın sevgili bir kulu idi. Şu mâruzâtan anlaşılacağı üzere her bir peygamber meb'us olduğu kavmin, güvendiği hünere, mehârete karşı kendilerini âciz bırakan bir mûcize ile zâhir olduğu gibi peygamberlerin seyyidi, Dünyâ'nın en ulu ve en son peygamberi olan Fahr-i Âlem efendimizin de Kâinat'a okuduğu Kur'ân en büyük ve en şanlı bir mûcizesi idi. Lâkin o engin hakikatler ummânına dalıp cevher çıkarmak, yalnız Arapça bilmekle ancak kıyılarda dolaşabilen kenar ehlinin işi değildir.

O derin ilim deryâsının dibinde sedefler içinde saklı cevherler bu ulu peygamberin ilmüne vâris olan mahremlerine, işâret dilinin ilâhî nefhasından teneffüs eden mânâ dalgıçlarına müyesserdir.

Kimse bilmez her ne remzettiye etti yârine,
Gamze-i fettân-ı yârin cümbüş-i şûhânesi⁹⁶.

⁹³ *Tevâtür* : ağızdan ağıza yayılma, söylenti.

⁹⁴ *Mübâhese* : karşılıklı konuşma.

⁹⁵ Bu cümle Hz Muhammed'in annesi ile babasını kendisi üç ile beş yaş arasında iken kaybettiğini telmîh edecek tarzda düzenlenmiş. Oysa, bilindiği gibi Hz Peygamber'in babası Abdullâh, o doğmadan 3-4 ay önce vefât etmiştir. Hz Peygamber'in annesini Âmine ise kendisi henüz 6 ya da 7 yaşında iken yâni M.S. 576-577 sularında vefât etmiştir.

⁹⁶ Aldatıcı, câzib süzgülün bakışlı yârin o insanı kendinden geçiren eğlencesinin yârine işâret yoluyla ne anlattığını kimse bilmez. (Merhûm Fehmi Tandıç'ın bir gazelinden).

VELÎLER ve KERÂMETLERİ

Velî gerek îtikatta, gerek âmelde, tâbi' olduğu peygamberin Şerîatine tâbi'dir. Ayrıca bir şerîata sâhib değildir. Bunlar Kur'ân'ın vârisleri olan mânâ erleridir. Bu vârisleri Allâh Kur'ân'ında "*Senden sonra kullarımız içinden seçtiğimiz kimseleri bu kitaba vâris ettik. Bu vârislerden kimi nefesine zâlim, kimi muktesid, kimi de sâbiktur*"⁹⁷ meâlindeki bir âyet ile bildiriyor.

Zaman ve mekânın tesiriyle değişmeyen ilmî hakîkatlerden başka zaman zaman değişen asrî teamüllerle, beşerî temayüllerin geçirmekte olduğu inkılâb safhalarının tabîi seyrine göre gelen peygamberler gibi bu vârisler de muhtelif sınıflara ayrılmışlardır. Bu vârislerden, nefesine zâlim olanlar şunlardır: Kendi mazhariyetlerinden her ne yapılırsa onu mâbudları olan Allâh'dan bilirler; ilimleri, edepi bundan kendi nefislerine pay çıkarmıya müsâit değildir; Allâh'ın emrinden gayri nefislerinin isteklerini yapmadıkları için bu vârislere zâlim denilmiştir. Bu zulüm ise mezmûm⁹⁸ değil, cidden makbûldür⁹⁹. Çünkü bunlar halkı tenvir etmek maksadiyle daima, Hakk'a ve onun hükmüne nâzırdır.

Kur'ân'a vâris olanların ikincisi muktesiddir. Bunlar da insanları zulmetten nûra çıkarmak maksadiyle daima halk ile beraber bulunurlar. Fakat azimleri, kasitleri doğrudan doğruya Hakk'adır. Bu i'tibârla bunlara muktesid¹⁰⁰ [= orta yollu, mûtedil, ilimli] denilir.

Kur'ân'a vâris olanların üçüncüsü de "sâbık bilhayrât" olanlardır. Bunlar hayır olan bu vücûd mertebelerini seyir ve sülûk ile bitirip geldikleri yoldan yine nokta-i zât olan birliğe ulaşmak için bu âlemde müsâraat edip¹⁰¹ ferdâniyet sırrını tatmış olanlardır¹⁰². Bunlar, Peygamberimizin "*Koşunuz, zîra tefrid ehli, tecrid erbâbını geçmiştir*" yolundaki telkinini can kulağıyla dinlemişler, devirlerini bu sûretle sona erdirmiş olanlardır.

İşte bu üç sınıf kâmiller Allâh'ın Kur'ân'ına, Peygamber'in ilmine vâristirler. Buldukları asrın durumuna, tâliblerin varışına göre, Kur'ân'daki ilâhî ahkâmın hakîkatlerini, işâret mânâlarını bildirirler.

Bunlar vâris oldukları ilmin nûriyle körlerin gözlerini, sağırın kulaklarını açıp kendilerine Hakk'ı gösterir, hakîkati işittirirler. **Bunların kerâmetleri ilmîdir.** Çünkü kendileri ilim ve fikir adamlarıdır. Bunlardan bambaşka bir takım mahlûklar-

⁹⁷ "Sümme evrasna-l kitâbelleziynastafaynâ min ibâdinâ fe minhüm zâlimun linefsihî ve minhüm muktesidün ve minhüm sâbikun bil hayrâti bi iznillâh; zâlike hüve-l fadlul kebîr"(XXXV/32)

⁹⁸ **Mezmûm** : zem edilmiş, yerilmiş.

⁹⁹ **Makbûl** : beğenilen, hoş giden, geçerli, itibâr gören.

¹⁰⁰ "Ve allâhî kasdüssebîl" (XVI/9)

¹⁰¹ **Müsâraat** : (sür'at'ten) 1. acele etme, çabuk davranma, 2. teşebbüs etme, girişme.

¹⁰² "Ülâike yüsârîüne fi-l hayrâti ve hüm lehâ sâbikün" (XXIII/61)

dan denizde yürüyen, havada uçan, fırına giren kahramanların takındıkları kerâmet ise vehimdir.

Bu vârislerin şekil ve kıyâfetçe sâir insanlardan ayrı bir alâmetleri yoktur. Bunlar askerden, kâtipten, tüccardan, esnaftan olur. Her türlü sınıflar içinde bulunurlar. Bunların mümtaz bir vasıfları varsa kendilerinde bir irâde, bir varlık tevehhüm etmezler. İlimlerini, edeblerini Hakk'dan alırlar. Bunlar yalnız Arapça'yı Türkçe'ye çevirmekle kendilerini herkese âlim gösterip gururlanan gürûhtan olmadıkları gibi "Sen bu gece beş bin, yarın akşam on bin tane "Allâh çek!" diye bir takım safdilleri işinden gücünden alıkoymaya, Allâh'ın, istirahat için verdiği uykudan mahrûm bırakmaya sebep olan takımdan da değildir¹⁰³.

Zikretmek ne demek olduğunu bu vârislerden sormalı. İşte Allâh'ın "*Kubbe-lerim altında velîlerim vardır. Onları benden başka kimse bilmez*" dediği velîler Kur'ân'a vâris olan bu mânâ erleridir. Allâh, bunları taayyün kubbeleri altında gizlemiştir. Bunları arayıp bulmak gerektir.

Arayıp bulan, kulluğun kılan
Telkinin alan buldu hâlâtı.

Niyâzî ■

¹⁰³ Üçüncü Devre Melâmîleri'nin Fehim Tandıç'ın *mensûb olduğu kolunda* zikir âdetâ hakir görül-
mekte ve kemâle ancak nazar ve sohbet aracılığıyla erişilebileceği hakkında yanlış bir kanaat oluşmuş
bulunmaktadır. Üçüncü Devre Melâmîliği'nin kurucusu olan Muhammed Nûrî-I Arabî hazretlerinin
yüzbinden fazla mürdinin olduğu rivâyet edilmektedir. Bu kadar insana 1) tasavvufun inceliklerini i-
zah etmek, ve 2) bunların gerektirdiği hâlâtı kazandırmak mümkün değildir Kendisi de Nakşibendî ta-
rîkatından icâzetli olan Hazret, sayı ile çekilen zikrin nefis üzerindeki kiri, pası temizleyici etkisini pe-
kâlâ bilmektedir. Ancak bu kadar geniş bir kitleye zikir tâlim etmek ve bunun rüyâlar, gündelik ahvâl
ve etvârdaki etkinliğini herbir mürd için tâkib etmek tek bir kişinin altından kalkabileceği bir keyfiyet
değildir. Bu sebepten ötürü, Muhammed Nûrî-I Arabî hazretleri zikri mahdûd bir zümreye ta'lim et-
miş; diğer büyük kitleye ise, bunları zikir ile yüklemeyen, sohbetleriyle tenvîr edip belirli ve kararlı bir
îmân düzeyinde muhâfaza etmek yolunu seçmiştir. Böylece bu kitlenin ve daha sonra da halkın indin-
de, Hazret'in seyr-i sülûk metodunda büyük bir devrim yaparak zikri kaldırmış ve mürdleri yalnızca
nazar ve sohbetle kemâle erdirmiş olduğu hakkında *yaygın bir vehim* teessüs etmiş bulunmaktadır.
Muhammed Nûrî-I Arabî hazretlerinin zikir metoduyla yetiştirmiş olduğu gerçek halîfeleri el'ân hem
habs-ı nefese dayanan zikir, hem nazar ve hem de sohbeğe dayanan bir eğitim uygulamaktadırlar.
Allâh'ın güzel isimlerinin zikrine dayanan *nefs tezkiyesi*'nde, zikir sayısı lâlettâyin değil, mürdin nef-
sinin bulunduğu dersteki gelişmesi dikkate alınarak belirlenir. *Kâmil mürebbi*'ler zikir sayısının mü-
rdin kaldıramıyacağı kadar çok, ya da nefesine beklenen iyileştirici etkiyi yapamıyacak kadar az olma-
sı hâlinde mürdin gelişmesinin mümkün olmadığını bildiklerinden bu sayıyı herbir mürdin durumuna
göre ince âyârlarla belirlerler. Optimal zikir sayısına ulaşıldığı vakit mürdin dersini geçmesi kolay ol-
tur.

ZİKİR

Zikir, yâni anmak, ilim ve şuur ile mezkûru mütâlea ve müşâhede etmektir. Peygamberimiz bir hadîsinde: "*Allâh'ın doksan dokuz ismi vardır. Bunları sayan Cennet'e girer*" buyurmuştur. Malûmdur ki "Allâh" lâfz-ı şerîfi esmâ ve sıfatın hepsini câmi' olan bir İsm-i Zât'tır. Şu hâlde Allâh'ı zikretmek [*Onu*] tafsilâtiyle aramak demektir. Bunun tafsilâtı da doksan dokuz Esmâ-i Hüsnâ'dır. Bu isimlerin taallûk edeceği muhit de âlemdir. Bu isimlerin âsâriyle âlemde tecellî eden Allâh bir yerden mu'tidir¹⁰⁴, yâni bir mazhardan verir, diğer bir mazhardan da mâni'dir. Bir yerden bâsıttır¹⁰⁵, diğer bir yerden de kâbızdır¹⁰⁶. Bir cihetten rahîmdir. Diğer cihetten müntekimdir¹⁰⁷.

Bunları bizim anlayacağımız gibi Türkçe konuşalım: Allâh bir yerden verir, başka bir yerden de vermeyi meneder; bir yerden açar; ferahlandırır, diğer bir yerden kapar sıkır; bir yerden acır, esirger; başka bir taraftan azab eder, oç alır.

Bu isimlerin eserlerini âlemde müşâhede ettiğimiz zaman Allâh'ı anarsak yâni gördüğümüz şeylerin iyi kötü her ne olursa olsun Allâh'ın Kâinat'ta tecellî eden isimlerinden bir ismin mazharı olduğunu ilim ve şuhud ile zevk ve tahakkuk edersek Allâh'ı o anda zikretmiş, anmış oluruz. Çünkü bu ilim vücûdumuz nâhiyesindeki enfûsî kuvvetlerden her bir kuvvete gâlip geldikçe dilimizde zikrin elfâzı¹⁰⁸ deverân etmese¹⁰⁹ bile, herbir hareketimizle, sözümüzle Allâh'ı anmış oluruz.

Zikrin, zâkirin ne demek olduğu Kur'ân-ı Kerîm'in "*Ricâlden öyleleri vardır ki alım satımları, işleriyle, güçleriyle meşgûliyetleri Allâh'ı anmaktan kendilerini alıkoymaz*"¹¹⁰ meâlindeki âyet-i kerîmesiyle pek açık bir sûrette bildirilmiştir. Peygamberimiz zikrin keyfiyetini soran bir kadına cevâben: "*Kızım senin zikrin elinde ve elindeki iğnenin ucundadır. Allâh'ın sana verdiği kuvvet ve kudreti anarak, ayâlinin, çocuğunun, çocuğunun giyeceklerini dikmek, yamalarını yamamak, yiyeceklerini pişirip önlerine koymak senin için bir zikirdir*" dediğini unutmamalıdır.

Hakikî zikirden maksat, duygu ve uyanıklıktır. Yoksa medlûlünü, mânâsını bilmediği bir şeyin yalnız lâfzını, ismini dilde dolaştırmak, işinden gücünden kalıp mesleğini meskenete devretmek değildir. Maksat Hakk mefhûmunun, ne demek olduğunu yakîn derecesinde bilip aşk ve şevk ile Allâh'ı anmaktır.

Mevlid sâhibi Süleyman Efendi merhûm Mevlid'inde:

¹⁰⁴ **Mu'tî** : Veren ,itâ eden.

¹⁰⁵ **Bâsıt** : genişleten, açan, ferahlık veren.

¹⁰⁶ **Kâbız** : sıkı, daraltan.

¹⁰⁷ **Müntekim** : Hakka yapılan tecâvüzü cezâlandıran.

¹⁰⁸ **Elfâz** : lâfızlar, kelimeler, sözler.

¹⁰⁹ **Deverân etmek** : dönüp dolaşmak.

¹¹⁰ "Ricâlün lâ tülhîhim ticâretün ve lâ bey'un an zikrillâh..." (XXIV/37).

Bir gez Allâh dise şevk ile lisân
Dökülür cümle günâh misli hazân

beytiyle bu hakîkati ne güzel izah etmişlerdir.

Bu tafsilâttan anlaşıldığına göre, ister velî, ister şeyh, ister mürşid ne olursa olsun hiç bir zümre efrâdından birinin Allâh'ın zikrini sayı ile tâyin etmeye din, şerîat, hakîkat bakımından salâhiyeti yoktur¹¹¹. Peygamberimizden de böyle sayı ile bir kimseye zikir verildiği kat'iyen sâbit değildir.

Şurasına pek derin düşünmelidir ki dâvet olduğumuz yere gidebilmek için ilkönce oranın duhûliyesini ibrâz etmemiz gerekir. Oranın duhûliyesi duygu ve uyanıklıktır. Peygamberimiz Kur'ân'da kendisinin ve tâbi olanların dâvet olundukları yere basîretle yâni duygu ile çağrıldığını emr-i ilâhî ile bildiriyor.

Cennet denilen yer hiç ekilmemiş, çırpıplak düz ovoidan ibârettir. Ne meyvalı bir ağacı, ne barınacak bir köşkü yoktur¹¹². Bu muvakkat¹¹³ hayata gözlerimizi kapadığımız vakit çağrıldığımız yere giderken bu muhitteki kazancımızı sermâye olarak beraberimizde götüreceğiz. Eğer Cennet'e girmek müyesser ise orada îcâb eden tesisat, götürdüğümüz bu malzeme ile kurulacaktır.

Bir melek koltuğumuza girip de "Buyurunuz makâmınız burasıdır" diye bizi Cennet'in hazırlanmış herhangi bir köşküne oturtacak değildir.

Cennet'in böyle olduğu gibi cehennem odunlarını, zincirlerini de yine sâhibi buradan yüklenip, boynuna takıp götürecektir.

Hülâsa Cennet'in miyârı; ilim ve mârifet, Cehennem'inki de vehim ve cehâlettir. Cehennem'in zincirleri insanın kendi vehim ile kendi mânâsında yarattığı bir takım kayıtlardır. O kayıtlar durdukça bu zincirlerin boyundan çıkacağı yoktur.

Bağı çöz, itlâka uç, kalma kafeslerde esir;
Olma zincire mukayyet, mahşer-i enzârda
Ke's-i kâfûru bırak humhâne-i ebrârda
Ayn-i Kevser'den gel iç meyhane-i ahrârda¹¹⁴

Fehim Tandıç

¹¹¹ Bu bir selâhiyet sorunu değil bir metod sorunudur. Bk. Dipnot no.103.

¹¹² Düzgün Türkçe ile: "Ne meyvalı bir ağacı, ne barınacak bir köşkü vardır", ya da "Meyvalı bir ağacı da, barınacak bir köşkü de yoktur" denilmesi gerekirdi.

¹¹³ **Muvakkat** : belirli bir süre ile sınırlandırılmış.

¹¹⁴ Bağ çöz, serbestliğe uç, kafeslerde esir olarak kalma/Nazarların dehşet verici kalabalığında zincire bağlı kalma/Kâfur kâseyi dindarların şarap mahzeninde bırak da/Gel, köle ve esir olmayanların meyhânesinde Kevser'in kaynağından iç!

Kur'ân'da bildirildiğine göre, Cennet'in sekiz, Cehennem'in de yedi kapısı vardır. Hâlbuki Cehennem kesâfet ve kesret ehline mahsûstur. Cennet ise letâfet ve vahdet ehlinin durağıdır. Bu i'tibârla Cehennem'in kapıları Cennet'in kapılarından fazla olması îcâb eder. Çünkü ehlinde kesret-i şuhûdu gâlip geldiği için oraya giren daha çoktur. Bundaki hikmet nedir? Malûmdur ki Cennet ve Cehennem nisbî ve i'tibârîdir. Biraz evvel söylenildiği gibi birinin hâsılı ilim, diğerininki cehildir. Türk'ün yüksek âlimlerinden Mısrî:

Ger azâb-ı âhiretten bulmak istersen halâs,
Ârif ol kim cehl odundan kopiser cümle azab¹¹⁵

beyti ile bu hakîkati güzel izah etmiştir. Onun için Cennet'in kapıları bir fazla olup sekiz olmuştur ve sekizincisi de ilim ve irfândır. Eğer insanda bu şuhûd tahakkuk ederse vehmin yarattığı yedi Cehennem ilmî ve şuhûdî bir istihâle¹¹⁶ geçirip o anda hemen Cennet olur. O vakit bu şuhûd ile Cennet sekiz olur.. Nitekim bu şuhûd ile Nemrûd'un nârı İbrahim aleyhisselâma nûr olmuştur. Eğer bu zevk, bu şuhûd olmazsa geriye kalan yedi Cehennem olduğunda şüphe yoktur.

Bu cehennem ateşi nâr-ı tabîattir. Bir kimse ona mahkûm olursa Cehennem faaliyete gelip yalınlanır, insanı yakar. İlim ve şuhûd ilâvesiyle sekize çıkarılırsa, bununla beraber yedi Cehennem sekiz Cennet olur. İşte Cennet kapılarının bir fazlasıyla sekiz oluşunun, Cehennem kapılarının yedi kalışının ilmî sebebi budur.

İşte bu incelikleri tam bir yakîn ile bize öğretenler Peygamberimizin "*Âlimler Nebîlerin vârisidir*" dediği ilim ve fikir adamları olan velîlerdir ki insanları vehmin, cehâletin boğucu kâbuslarından kurtarıp ilmin, irfânın feyizli havasıyla teneffüs ettirir, nereden gelip nereye gideceğini bildirir. İlim ne demek olduğunu, Kur'ân'ın insanlara ne dediğini bunlardan sorup anlamalı. Yoksa daha Peygamberimize Nübüvvet gelmeden aşağı yukarı 35 - 40 sene evvel vefât eden anasını, babasını îmân etmeden öldükleri için Cehennem'de yanıyor diye anıran, davul kadar risâleler yapan Şeytân'ın vârislerinden değil.

Bu mâkule mahlûklara ulemâ demeden ise Cennet, Cehennem mültezimleri¹¹⁷ demek tam mânâsiyle yaraşır.

Çıkar ağzından ateşler yakar Şeytân-ı mel'ûnu
Sanasın yedi Tamu'nun¹¹⁸ azâbı kendidir vâiz

Mısrî Niyâzî ■

¹¹⁵ Âhiretin azâbından kurtulmak istersen/Ârif ol! Çünkü bütün azâbın sebebi cehâletin odunudur.

¹¹⁶ *İstihâle* : bir hâlden bir başka hâle dönüşmek.

¹¹⁷ *Mültezim* : 1) iltizam eden, üzerine alan; 2) tutan, destekleyen; 3) devlet gelirlerinden birini götürü olarak toplamayı üstlenen, tahsildar.

¹¹⁸ *Tamu* : Cehennem.

SÛRET, MÂNÂ

Kur'ân'da, beyân olunduğu üzere Peygamberler vâsıtasıyla bildirilen emirler, nehiyeler, hikâyeler, misâller umûmun kullandığı dilin edâsına, şîvesine göre bildirilmiştir. Yüksek erim sâhibleri¹¹⁹ umûma söylenen bu sözlerden kendi hisselerini bulup çıkarabilirler..

Eğer bu sözler bu mâkûle¹²⁰ yüksek tabakalar esbâbının alım verimlerine¹²¹ göre söylenilmiş olsaydı kâbiliyetleri zayıf olan aşağı tabakada bulunanların hakları verilmiş olmazdı. Onun için Kur'ân umûmun belki de avâmın alışına göre inmiştir.

Bundan dolayı mânâ ve sûret, zâhir ve bâtın gibi mânâ 'itibâriyle **bir**, yanlış telâkkilere göre yekdiğerine **aykırı** tâbirler ortaya yayılmış, bunlardan her birinin taraftarı ötekine karşı saldırgan bir durum takınmıştır. Bunlardan kimi "Biz zâhire bakarız" diye asıl maksûd olan mânâdan bir zevk duymamış, Şerîat'ın ayn-ı hakîkat olan ahkâmını yalnız sûrete¹²² hasredip¹²³ orada mihlanmış kalmış, kimisi de "Biz mânâyâ bakarız" diye nefislerinin arzusuna göre Şerîat'ın mutahhar¹²⁴ ve mukaddes ahkâmını tâ'tile¹²⁵ yeltenen azgınların bataklığına yuvarlanıp gömülmüştür.

Doğrusu bir hakîkate aykırı bakan bu iki fırkanın ikisi de enbiyânın dâvet ettiği birliğin doğru yolundan sapkın bir durumda kalmışlardır. Bunlardan hiç biri peygamberin, tebliğine me'mûr oldukları hakîkati herkesin alışına göre birer misâli sûrete temessül ettirip göstermeye çalıştıklarını hiç anlamamışlar, yâhut anlamak istememişlerdir. Rûh, cesed, nûr, zulmet gibi birbirinin eşi olan eşyâyı yekdiğerine yabancı görmüşler; bunların mânevî nikâhlarına şahit olup bu izdivaçtan doğan mârifet mahsûlünü sevip koklayamamışlardır.

Teşbihte hatâ olmaz a! Yüzüne akseden güneşin ziyâsiyle rekâbet edercesine güzel alımlı genç bir kızın yüzünü nûra, gül goncaları gibi kıvrırcık siyah saçlarını da zulmete benzetelim. Biri ak nûr, öteki kara nûr. Bunların her ikisi o güzel kızın yüzünde birlikte görünürse nûr ile zulmetten her biri diğeriye zıd görünmedikten başka biri ötekinin revnâkını¹²⁶ artırır. Burada "*iki zıd birleşmez nazariyesi*" yerine yüksek âlimlerden birinin "Ben iki zıddı birleştirerek Allâh'ı bildim" düstûru geçer, Vahdet ve ayniyet denilen birlik sâbit olur. Ancak bu güzelliğe revnâk veren bu siyah saçlar o güzelin başından kesilerek ayrı bir yerde görülürse o zaman birlikteki letâfet kesâfete, nûr [da] zulmete dönüp bir takım isimlere, vasflara ayrılmış olur.

¹¹⁹ **Yüksek erim sâhibleri** : sezgi ve anlayışları yüce kişiler.

¹²⁰ **Bu mâkûle** : bu kategoriden.

¹²¹ **Alım verimi** : fehâmet, idrâk ve temyiz.

¹²² **Sûret** : dış görünüş, şekil.

¹²³ **Hasretmek** : mahsus kılmak.

¹²⁴ **Mutahhar** : temiz.

¹²⁵ **Tâ'til** : durdurma.

¹²⁶ **Revnâk** : 1) güzellik, letâfet, terâvet, 2) göz alıcılık, parlaklık.

İşte sûret, mânâ namlarıyla pek yanlış bir telâkki neticesi olarak ikiye ayrılan, fakat mânâ i'tibâriyle bir olan bu keyfiyetleri birbirine aykırı görmek, boş yere bir ihtilâfa sebebiyet vermektir ki her bakımdan doğru bir şey değildir. Allâh hiçbir şeyi lûzumsuz, hiç bir sûreti rûhsuz yaratmamıştır. Yalnız her sûretin hükmü mahfûz kalmak şartıyla onun hakikatini bulup birliğe yetmek ve bu zevk ile kulluğu bile bile yapmak gerektir. Çünkü bu hilkatten maksat ilmin, mârifetin meyvasını alıp yemek ve yedirmektir, ilimsiz, şuursuz küskütük ham ervah¹²⁷ kalmak değildir.

Nübüvvet ile velâyetin, sûret ile mânânın bir olduğunu Mûsâ ile Hızır'ın Kur'ân'da bildirilen macerâları isbâta kâfidir. ■

¹²⁷ *Ham ervah* : 1) olgunluğu bulunmayan kişi, 2) fehâmet, idrâk ve temyiz yoksunu.

MÛSÂ ve HIZIR

Hazreti Mûsâ nübüvvetin ahkâmını vilâyetin esrarı ile birleştirmek ve ilâhî bir ilim öğrenmek niyetiyle arkadaşına "*Ben mecmaalbahreyne, yâni iki denizin birleştiği yere ulaşmayınca rahat duramam. Meğer ki bir çok asırlar geçirip bekleyeceğim*"¹²⁸ diyor.

Mûsâ'nın böyle bir aşk ve şevk ile candan özlediği yer nübüvvet ile velâyetin, sûret ile mânânın bir görüldüğü telâkıy¹²⁹ noktasıdır ki işte orası Hızır'ın durağı, âb-ı hayatın kaynağıdır. Ve Hakk ve hakîkati bulmak için seyir ve devri îcâb eden mertebelerin en sonucusudur.

Arap dilinde *fetâ* genç, dinç bir kimseye denirmiş. Tefsirlerin, târihlerin rivâyetine göre Mûsâ'ya yoldaş olan bu yiğit de o asırda bulunan Nûn isminde bir zâtın oğlu Yuşâ peygambermiş.

Bu zât, Mûsâ'nın vefâtından sonra nebî olmuştur. Mûsâ kendisiyle bir çok zaman beraber bulunan bu pîrdaşı¹³⁰ ile Hızır'ı arayıp bulmak sevdâsiyle yola düzül-müşler. Yolda acıktıkları vakit yemek için bir balık kızartıp zembilin içine koymuş-lar. Bir hayli yol aldıktan sonra deniz kenarında bulunan bir büyük kayanın üzerine yaslanıp biraz dinlenmişler.

İhtimal ki Mûsâ biraz uyumuş. Yuşâ orada gezinirken zembilin içindeki balık hemen sıçrayıp denize atlamış, denizde kendine bir yol açıp oradan kaybolmuş git-miştir.

Yuşâ bu keyfiyeti Mûsâ'ya açmayı unutmmuş. Oradan kalkıp yine yollarına devam etmişler. Bir hayli gittikten sonra Mûsâ, Yuşâ'ya: "*Arkadaş, çok yorulduk, acıktık, şurada biraz dinlenelim, balığı da getir, karnımızı doyuralım*" deyince, Yuşâ: "*Başımıza geleni sorma, deniz kenarındaki o büyük kayaya yaslanmıştık; bir de baktım ki zembilin içindeki balık birdenbire dirildi, denize atladı, kendine tuhaf bir yol açıp oradan kayboldu, gitti; bu hâdiseyi o vakit sana söylemeyi şeytan bana unutturdu*" dedi. Bunun üzerine Mûsâ: "*Hadi kalk gidelim, bizim de istediğimiz, aradığımız işte orasıdır*" deyip geldikleri yoldan izlerini izleyerek o büyük kayaya döndüler. Çünkü zembilin içinde balığın dirilip denize girmesinden, orasının Hızır'ın durağı ve iki denizin birleştiği âb-ı hayat kaynağı olduğunu Mûsâ anlamıştı.

¹²⁸ “ Ve iz kâle mûsâ lifetâhü lâ ebrahu hattâ ebluğa mecmaalbahreyni ev emdiye hukubâ”(XVIII/60)

¹²⁹ **Telâkıy** [Arapça *likâ'* yâni: 1) görme, rast gelip kavuşma, 2) yüz, çehre (*Meh-lika*: ay yüzlü, *Bed-lika*: çirkin yüzlü)]: birbiriyle karşılaşma, buluşma, birbirine ulaşma.

¹³⁰ **Pîrdaş** : aynı bir bilge ve yaşlı kişiden feyz alanlara işaret eden bir sıfat. Buradaki kullanımıyla ne anlatılmak istendiği pek belli değil. Eğer Mûsâ ile Yuşâ'nın aynı bir bilge kişiden feyz aldıkları ifâde edilmek isteniyorsa, hiç değilse, bu bilge kişinin isminin verilmesi gerekirdi.

Hızır'ı arayan bu iki yoldaş hakkında Hakk Teâlâ Kur'an'da "*Rahmetimizden kendisine rahmet ihsân ettiğimiz ve zâtî ilmimizden kendisine ilim öğrettiğimiz kullarımızdan bir kulumuzu buldular*"¹³¹ buyurmuştur. İşte Hızır da bu zât idi.

Kur'an'da Türkçe'ye çevrilen bu hikâyenin sonunu, yine bildirmek üzere, şimdilik bırakalım da zembilin içindeki balığın dirilip de denize atlamasındaki keyfiyetin ne demek olduğunu araştırıp bulmaya çalışalım.

Doğrusu bu bapta¹³² mütâlea yürütmek bizim haddimiz değilse de sohbetleriyle müşerref olduğumuz Peygamber'imizin vârislerinden¹³³, nasîbimiz kadar ihsân olunan mânâlar üzerine biraz muhabbet edelim: Zembilin içindeki cansız balık, zamanın Hızır'ından, mânâlar âb-ı hayatını içmeyip yalnız sûret esiri olan rûhsuz, mânâsız ölümlerden kinâyedir¹³⁴. Eğer bunlar iki denizin yâni sûret ile mânânın¹³⁵ birleştiği yere ilim ve irfân yolundan varıp asrın Hızır'ı elinden bir kadeh âb-ı hayat nûş etselerdi, zembilin içinde dirilip âb-ı hayata atlayan balık gibi ebedî bir hayata sâhib olurlardı.

Şu sözlerden anlaşıldığına göre Kur'an'da enbiyâ lisâniyle bildirilen hikâyeler, misâller, insanlara birer ibret ve hikmet dersidir. Çünkü maksat sûret ile mânâyı birleştirip alınacak neticeden rûh ve mânâyı tatmak ve tattırmaktır. Onun için bu hikâyelerden, misâllerden zevk almaya bakmalıdır. Yüksek âlimler, Hakk'ı ve Hakikat'i anlayan gerçek erler, diyorlar ki: "Peygamberlere karşı bütün insanlar çocuk hükümdedir, bir çocuğunu anası, babası icâbına göre bir takım oyuncaklarla nasıl oyalıyor, umacılarla nasıl korkutuyor, terbiyesine çalışıyorsa, herkese anadan babadan daha şefkatli olan peygamberler de ümmetlerini aynı şekilde terbiye ederler. Şu hâlde bunlar bizi terbiye etmek için her ne söylediler, ne tavsiye ettilerse bunların hepsi doğrudur, hepsi yerindedir, hepsi bizim selâmetimiz içindir. Bu i'tibâr ile onların tebliğlerine, emirlerine itaat etmek herkese farz olmuştur. Yalnız din[in] ne demek olduğunu bilmeyen beyinsizlerin kendi vehimleriyle din nâmına uydurdukları hurâfe ve efsâneler müstesnâdır".

İşte bu gibi mahlûklar için peygamberimiz bir hadîsinde: "*Kur'ânı kendi re'yiyle tefsir edenler kâfirdir*" buyurmuştur.

Gelelim Mûsâ ile Hızır'ın macerâlarından kalan hikâyenin tamâmına. Bu iki arkadaş aradıklarını bulunca Mûsâ hemen Hızır'a: "*Allâh'ın zâtına mahsûs olarak ta'lîm olunduğun ilimden bana da ta'lîm etmekliğin için sana tâbi' olmıya geldim. Tâ ki bu ilimde kemâle ereyim*" dedi.

¹³¹ "Fe vecede abden min ibâdinâ âteynâhü rahmeten min indinâ ve allemnâ min ledünnâ ilmâ" (XVIII/65).

¹³² **Bâb** : 1) kapı, 2) konu, husûs.

¹³³ Burada söz konusu olan, hiç kuşkusuz, Hz Muhammed'in ilminin mânevî vârisleridir.

¹³⁴ **Kinâye** : 1) îmâlî üstü kapalı söz, 2) telmih ederek üstü kapalı anlatma.

¹³⁵ Ya da bir başka ve belki de daha isâbetli bir deyimle: **Zâhir** ile **Bâtin**.

Hızır Mûsâ'nın bu ricâsına: "*Senin benimle musâhabete*¹³⁶ *tâkatin yoktur. Benden göreceğin keyfiyetler senin nübüvvetinle sûretâ*¹³⁷ *aykırıdır. Sen bunlara nasıl sabredebilirsin?*" yollu bir mukâbelede bulundu¹³⁸.

Buna karşı Mûsâ: "*Bunların hepsine beni inşâallâh sabretmiş ve senin buyruğuna itaat etmiş bulursun*" deyince Hızır Mûsâ'ya: "*Mâdem ki bana teslimiyet için söz verdin, şu hâlde benden, senin nübüvvetine aykırı gördüğün keyfiyetleri sana bildirinceye kadar sabret, benden bir şey sorma!*" diye tenbih etti.

Oradan ayrılıp bir gemiye bindiler. Gemi sâhibi bunları kalender¹³⁹ gördüğü için kendilerinden gemi ücreti istemedi. Gemi yoluna giderken Hızır tuttu, bu gemiyi deldi. Mûsâ bunu görünce Hızır'a: "*Geminin içindekiler denize dökülsünler, boğulsunlar diye mi bu işi yaptın? Hâlbuki onlar insâniyet*¹⁴⁰ *ettiler de bizi gemiye beleş bindirdiler. Ne kadar kötü bir iş yaptın, bilir misin?*" diye söylendi.

Bunun üzerine Hızır, Mûsâ'ya: "*Ben sana, benim yapacağım işlere sabredemezsin demedim mi?*" dedi.

Mûsâ, Hızır'a: "*Unuttuğum bir husûsta daha ilk önceden beni muâhezeye*¹⁴¹ *kalkıp da sana olan teslimiyetimi güçleştirme!*" diyerek özürler diledi

Sonra bunlar gemiden çıkıp giderken yoldaki köylerin birinde sokakta oynayan bir takım çocukların içinde henüz bulûğa ermemiş bir oğlanı Hızır yakalayıp kesti.

Mûsâ'nın Şerîat'ına hiç bir vechile uygun gelmeyen bu hâdise üzerine Mûsâ yine Hızır'a: "*Bir kimseye karşı bir cinâyet işlemeyen bir mâsuma kıydın, bir kötü iş yaptın ki hiç bir işe benzemez*" diye itiraz etti.

Hızır, buna cevap olarak: "*Sana ben, benimle sabredemezsin demedim mi?*" diye evvelki nakaratı tekrar etti.

Artık bunun üzerine Mûsâ'nın söyleyecek bir sözü kalmadı. Yalnız: "*Bundan sonra sana bir şey sorarsam, artık benimle musâhabet etme. Zîra seninle olan ahdimi bir kaç defa bozdum. Özrümü sona erdirdin. Artık sana karşı itirâfta bulundu.*" diye itirâfta bulundu.

¹³⁶ *Musâhabet* : karşılıklı sohbet etme.

¹³⁷ *Sûretâ* : görünüşleri açısından.

¹³⁸ *Mukâbelede bulunmak* : karşılık vermek.

¹³⁹ *Kalender* : 1) alçak gönüllü, 2) üstüne başına dikkat etmeyen, 3) dünyevî heveslerden uzak, rind meşrep.

¹⁴⁰ *İnsâniyet* : insanlık.

¹⁴¹ *Muâheze* : 1) azarlama, 2) tenkid etme.

Yine yollarına devam ettiler. Bir köye uğradılar. Acıktılar, köylülerden yiyecek istediler. Köylüler bunlara yiyecek vermediler. Orada köylülerin hemen yıkılmak üzere eğrilmiş duvarını Hızır yaptı, doğrulttu.

Mûsâ yine duramadı: "*Yâhû, görüyorsun ki ikimiz¹⁴² de aç kaldık. Bunlar bize bir lokma ekmek vermediler. Buna karşı sen tuttun bunların duvarını düzelttin. Bâri buna mukâbil bir ücret isteyip alaydın da hiç olmazsa onunla bir ekmek alıp karnımızı doyururduk*" deyince, Hızır, Mûsâ'ya: "*İşte şimdi tam ayrılmamız zamanı geldi. Artık senin sabredemediğin keyfiyetlerin hakikatini sana bildireyim*" diyerek yaptığı işleri şu sûretle te'vile başladı:

"Deldiğim gemi bir takım fakirlerin malı idi. Bîçareler denizde bir gemi ile maişetlerini temine uğraşırlardı. Önde müstebit, zâlim bir hükümdar vardı. Hoşuna giden her sağlam gemiyi sâhiblerinden zor ile alırdı. Bu sebeple gemiyi ayıpladım¹⁴³ ki bu zâlimin eline geçmesin. Sâhiblerinin elinde kalsın da, onunla geçinsinler, dedim.

Kestiğim çocuğun anası, babası mü'min, kendisi de azgın bir kâfirdi. İleride anasının, babasının üzerine saldırıp onlara da küfrü kabul ettirmesinden korktuk. Buna binâen kendilerine hayırlı bir evlâd ihsân etmesini Allâh'dan diledik.

Yaptığımız duvar da iki yetim çocuğun idi. Altında onlar için saklı bir define vardı. Babalarının salâh ve hulûsuna merhameten, senin Rabb'in bunlar bulûğa girdikten sonra bu saklı definenin o vakit ellerine geçmesini istedi" dedikten sonra Hızır, Mûsâ'ya: "Senin sûretine sabredemediğin ahkâmın hakikate te'vîli¹⁴⁴ işte budur" dedi.

Mûsâ ile Hızır'ın bu maceraları Kur'ân-ı Kerîm'den tercüme edilmiştir. ■

¹⁴² Burada Yuşâ'nın unutulmuş, yalnızca Musâ ile Hızır'dan söz edilmiş olması dikkat çekicidir.

¹⁴³ **Ayıplamak** : sakatlamak, kusurlu kılmak.

¹⁴⁴ **Te'vîl** : bir olayı Allâh'ın indinde saklı olan hakikatine rücû ettirmek.

HIZIR KİMDİR?

Hazreti Mûsâ gibi azîm ve kitap sâhibi ulu bir peygambere, ilâhî bir ilim ta'lîm eden bu sûret ve mânâ mualliminin nev'iyeti, şahsiyeti nedir ve kimdir?

Biz bunu Kafdağı'nın Simrug-ı Ankâ'sı gibi ismi var cismi yok deyip de geçemeyiz. Zîra Allâh'ın ancak din olarak tanıdığı İslâm[in] Şerîatı'nda asırdan asıra yuvarlanıp gelen hurâfî efsânelere barınacak yer yoktur. Bu Şerîat'ın sâhibi olan büyük peygamber ilân ettiği dinin esâsını muhkem delillerle kuvvetlendirmiş, din ve ahlâk husûsunda hiç bir keyfiyeti müphem¹⁴⁵ bırakmamıştır. Zaman, ve mekânın îcâb ettiği husûsiyete göre bunlardan bir kısmını sarâhat diğer kısmını da işâret diliyle¹⁴⁶ bildirmiştir. İşte her yerde, her zamanda ismi anılan Hızır'ın kim olduğunu soranlara büyük peygamber "*Hızır oturduğu yeri yeşillendirir*" cevâbını vermiş. Yalnız ileride anlayabileceğimiz bir hikmete mebnî¹⁴⁷ şahsının tâyinini istidâdın kuvvetine, telâkinin câzibesine bırakmıştır.

"Hızır" lâfzı Arap dilinde, yeşillik mânâsına gelen "Huzret" anasından¹⁴⁸ doğma bir isim yâhut yeşillendirici mânâsında bir sıfat olsa gerektir. Hem bu kelimenin doğrusu, bizim bildiğimiz gibi "Hızır" değil "Hazır" imiş. Hadîslerde bu şekilde mazbuttur¹⁴⁹. Her ne ise burası bize gerekmez. Yalnız bize peygamberimizin işâret buyurduğu yoldan Hızır'ı bulalım.

Malûmdur ki Mûsâ, Kur'ân-ı Kerîm'de bildirildiği üzere nebîlerden Şuayb peygamberin dâmadıdır. Tam 20 sene kaynatasıyla beraber bir yerde bulunmuş, ilmî feyzini ondan almıştır. Zâten peygamberlerden her birini diğer bir peygamber yetiştirmiştir. Yalnız âhir zaman¹⁵⁰ peygamberinin muallimi Allâh'tır. Kendisine ümmî denilmesi de hiç bir muallim görmeyip anadan doğma âlim olduğu içindir.

Mûsâ'nın "*İki denizin birleştiği yere ulaşmayınca rahat edip duramam*" yolundaki âşikâne feryadına karşı imdâdına yetişmiş, Mûsâ fidanını âb-ı hayat ile sulayıp yeşillendiren ve son nübüvvet, velâyet meyvasını o mubârek fidanda yetiştiren Hızır, Mûsâ'nın kaynatası olan Şuayb peygamber olduğunu peygamberimiz efendimizin "*Hızır oturduğu yeri yeşillendirir*" meâlindeki hadîs-i şeriflerinin işâret ve mânâsı bize göstermiştir.

Artık, bunun üzerine Hızır'ı vehimde yaşatmak, Mûsâ ile aralarında geçen hâdiseleri yalnız hikâye nev'inden telâkki edip de rûhundaki mânâyı tatmıya çalışma-

¹⁴⁵ *Müphem* : belirsiz, mâhiyeti şüpheli, kapalı, vuzuhsuz, anlaşılmaz.

¹⁴⁶ *İşâret dili* : hakikatları semboller (*remizler*) aracılığıyla ifâde ve tebliğ eden özel dil.

¹⁴⁷ *Mebnî* : 1)... den dolayı, ... den ötürü, 2) binâ olunmuş, kurulmuş, 3) istinâd eden, dayanan.

¹⁴⁸ *Anasından* : herhâlde *kökünden* denilmek isteniyor.

¹⁴⁹ *Mazbut* : kaydedilmiş.

¹⁵⁰ *Âhir zaman* : son zaman, Kıyâmet'in kopmasına yakın zaman.

mak Allâh'ın tekrîm¹⁵¹ edip yarattığı insâniyet mefhûmiyle te'lifi kâbil¹⁵² bir keyfiyet değildir.

Şurasını pek iyi bilmelidir ki Hızır'ın yâni Mûsâ'nın kaynatası Şuayb peygamberin, Mûsâ'ya gösterdiği misâlî sûretler, Mûsâ'nın seyir ve sülûku esnâsında geçirdiği ilmî safhaların sinema filmlerinde temsil edilen gösteriş şekilleri gibidir.

Bu sûretlerin rûhu, Mûsâ'nın mânevîyâtıdır. Bunları vücûdün hâricinde tasavvur etmek gölge ile konuşmak kadar abestir.

Hızır'ın deldiği gemi, misâlde Mûsâ'nın vücûdudur. Yâni vücûdda, Allâh'ın mülkü olan kuvvet ve kudreti [*bizzât kendisinden neşet ettiğini vehmederek*] benimsemektir. Bu vehim, vücûdda müstebit bir hükümdar kesilir, tasarrufu ele alır. Rûhun gıdâsı olan mânevîyât vâsıtalarını gasbeder.

Peygamberimiz bir hadîsinde: "*Îmânın aksâmı*¹⁵³ çoktur. *En sonuncusu yolda gelene geçene ezâ veren mâniaları ortadan kaldırmaktır*" buyuruyor. İşte bu ârıza benliktir. Maksûda¹⁵⁴ varılacak yolu kapar.

Yine peygamberimiz "*Benlik bir günâhtır ki başka bir günâh ile kıyâs kabûl etmez*" buyurmuştur. Bu uğursuz engeli ortadan kaldırmak gerektir ki hakkı anlamıya, hakîkate varmaya yol açılsın. Mevlâ rûhunu takdîs buyursun, Niyâzî:

Ferhad bugün ben oldum, varlık dağını deldim
Şirin'ime varmağa her cânibim¹⁵⁵ yol oldu.

beytiyle bu hakîkati pek ârifâne bir sûrette izah etmiştir.

Mûsâ'nın Hızır'ı olan Şuayb peygamber ilk önce bu gemiyi ayıpladı. Ona gurura mâni olan bir leke bıraktı ki nübüvvetin tebliği esnasında kendine bir gurur gelmesin! Bir de halkın yağıdıracağı yaygaralar, inkârlar, yalanlamalar nefsinе güç gelmeyip bunlar nübüvvetin zarûrî îcâblarından olduğunu hazm ile bu hakîkatleri zâlim ve gaddar olan nefsin tahakkümünden korusun, kurtarsın!

Hızır'ın yolda çocuklarla oynayan bulûğa varmamış oğlanı katletmesi, peygamber efendimizin bir hadîsinde "*Sıddîkiyet mertebesini ihrâz*¹⁵⁶ *etmiş olanların başlarından en son çıkan alâka mansıb ve riyâset*¹⁵⁷ *sevdâsıdır*" buyurulmuştur.

¹⁵¹ *Tekrîm* : yüceltme, büyük saygı gösterme.

¹⁵² *Te'lifi kâbil* : uyuşması mümkün.

¹⁵³ *Aksâm* : kısımlar.

¹⁵⁴ *Maksûd* : hedef.

¹⁵⁵ *Cânib* : yan, taraf, cihet, yön.

¹⁵⁶ *İhrâz* : kazanma.

¹⁵⁷ *Riyâset* : baş olma.

Mevcûdiyeti tevehhüm¹⁵⁸ edilen bu varlık ve riyâset muhabbeti insanda kalırsa henüz bâliğ olmamış ve olmak kâbiliyeti de kalmamış olan bu hayırsız oğlanın yâni rütbe, riyâset muhabbetinin ana, baba makâmında olan maddîyât ve mânevîyâtı en son küfür ve inkâra mecbûr edecek derecede muzdarîb kılacağı için bunun büsbütün ortadan kalkması ve ona bedel ilâhî bir varlık ile ebedî bir hayata mazhariyete lâ-yık hayırlı bir evlâd ihsân buyurması Hakk Teâlâ'dan istenilmiştir.

Buradaki ana [ve] baba, sûret ve mânâyâ işârettir.

Hızır'ın, Mûsâ'ya gösterdiği garîbelerin en sonu kendilerine yiyecek vermeyen köylülerin yıkılmaya mâil¹⁵⁹ duvarını ücretsiz doğrultmasıdır. Bu ona işârettir ki âlemlere rahmet gelen nebîler [ve velîler] tebliğlerine mukâbil kimseden bir ecir beklemezler. Bu duvar misâlde Şerîat'tır.

Burada hatırladığımız bir vak'ayı münâsebet gelmişken söyleyelim. Kendisinde tecellî eden ilâhî bir cezbenin hücumuna tâkat getirmiyerek "Ene-l Hakk" nârasını göklere çıkaran Hallâc-ı Mansûr'u aldıkları fetvâ üzerine şehit etmeye götürdükleri sırada kendisini seven Cüneyd ve Şiblî gibi yüksek âlimlerden bir kaç kişi Hallâc'ın yanına sokulup Şerîat'ın zâhirine aykırı görünen bu "Ene-l Hakk" sözünden vazgeçmesini kendisinden, son derecede ricâ ediyorlar ve bu sûretle îdam hükmünün halîfe tarafından iptâl edileceğini de kendisine bildiriyorlar. Bu coşkun âşık bunlara şu yolda cevap veriyor: "*Arkadaşlar, Şerîat bir duvar gibidir. Ben bu duvardan cezbemin tesiriyle bir taş düşürmüşüm. Düşürdüğüm bu taşın yerine kellemi koymakla bu noksanı tamamlayacağım. Çünkü Allâh'ı hakkiyle seven âşıkların secdesi başlarını yere koyup yine kaldırmakla değil, Allâh yolunda başları kesilip yerde yuvarlanmakla makbûle geçer*", ve mubârek boynunu cellâda uzâtır.

Şerîat'a aykırı söz söyledi diye çıkarılan fetvâlar mûcibince şehid edilen bir Tanrı dostunun Şerîat'a olan muhabbet ve alâkasının ve onu vikâye¹⁶⁰ için canını seve seve kurbân etmesi hakkında gösterdiği sadâkat, ve teslimiyetin yüksekliğini mahbûbu olan Allâh'dan başka bir ferd takdîr edemez. Onun için burada sözü kısa kesip mevzuumuza geçelim:

Şerîat bir muhkem duvar ise altında saklı olan define de hakîkattir. Bu define henüz bulûğ çağlarına ermemiş iki yetim kardeşindir. Bunlardan birinin adı "söz", ötekininki de "öz"dür.. Babalarının adı da "birlik"tir. Babaları bir gün onlara: "*Evlâtlarım sizin için saklı bir define vardır. Bu define sizin elinize geçmek için size vereceğim şu öğütleri yerli yerinde tutmanız gerektir. Bu definenin etrafı korkunç ejderhaların, daha bir takım yırtıcı vahşî hayvanların hariçte hiç vücûdu olmayan sûret ye resimleriyle tılsımlanmış, çevrilmiştir. Bunların hepsi evhâm ve hayalâtтан ibârettir. Sakın olmıya ki bunlardan korkasınız. Şecî olunuz. Zîra peygamberimiz: **Allâh şecîdir, şecaati sever velev ki bu şecat bir yılan katledecek derecede gösterilmiş olsun** buyurmuştur. Bu yılan ise insanı her türlü ilâhî ve rûhânî meziyetten mah-*

¹⁵⁸ *Tevehhüm* : kuruntuya düşme, vehimlenme.

¹⁵⁹ *Mâil* : meyilli.

¹⁶⁰ *Vikâye* : koruma, gözetme , kayırma.

rum bırakan nefıs ve nefsin en kötü sıfatlarından olan varlık ve benliktir. İlk önce bu yılanın kafasını bir daha kaldırmıyacak derecede iyice eziniz. Sonra bu definenin saklandığı yeri, bu duvarı sağlamlaştırınız. Yâni peygamberin size emânet ettiği Şerâat'a sıkı yapışınız. Onu muhkem tutunuz. Aranızdaki senlik benlik ayrılığını kaldırın da ikiniz bir şey, bir can olun. Bu öyle bir definedir ki içindekiler harcadıkça çoğalır. Bunun anahtarı her türlü meziyetin istinat¹⁶¹ noktası olan birliktir. Bu define bununla açılır. Bunun için siz de isimleriniz olan söz ile özü birleştirin. Atanız gibi ikinizin de adınız birlik olsun. Bu sûretle rüşdünüzü isbât edip sizin için saklanılan defineye sâhib olun" yolunda vasiyet ve nasihatta bulunur.

Nübüvvet ile velâyetin, sûret ile mânânın ayrı ayrı birer keyfiyet olmayıp ikisinin bir olduğu Mûsâ ile Hızır'ın macerâlarından alınan neticeden anlaşılmıştır.

İşte "Hızır" dediğimiz bu müstear¹⁶² nâmın sâhibi her nerede bulunsa, her nerede otursa orasını daimî bir feyiz ile yeşillendirir. Düşkünlerin, âcizlerin imdâdına koşar, bunun isminin tâyin edilmemesinin hikmeti budur ki gerek maddî gerek manevî her yerde her zamanda, ferdlerin yâhut cemiyetlerin sıkıldıkları zaman imdâdına yetişen her hangi bir şahıs Hızır'dır¹⁶³. Nitekim Mûsâ'nın Hızır'ı kaynatası Şuayb peygamber, Türk'ün Hızır'ı[nın] da sevgili Atası Atatürk olduğu gibi. ■

¹⁶¹ *İstinat* : dayanma.

¹⁶² *Müstear* : takma, iğreti olarak kullanılan.

¹⁶³ Bu yorum yazarın enfûsî bir yorumu olup "Hızır" kavramı bu kadar basite indirgenemez. (XVII-I/65)'de açıkça belirtildiği vechile Hızır lâlettâyin bir zât değil, Allâh tarafından özel bir Rahmet ve özel bir ilimle tahkîm edilmiş bir zâttır.

PEYGAMBERLERİN TEBLİĞ TARZI

Yukarıdanberi serencâmı mevzuumuzu şereflendiren Mûsâ peygamberin kaynatası tarafından fazîleti isbât edilen birlik keyfiyetinin misâli ve âfakî¹⁶⁴ şekilleri ilim yoluyla ne sûretle tesbit ve takrîr edilmiş ise Dünyâ'ya gelen her peygamberin de kavmine bildirmek istediği mânâları, hakîkatleri birer münâsib şekil ve sûrete koyarak temsil ve telkin ettikleri muhakkaktır. Ezcümle Hazreti Mûsâ ibâdethanelerinden çıkıp işlerine güçlerine giden ümmetine "*ağaç kavunu*" denilen kaba limonu koklayarak gitmelerini tavsiye ediyor. Limonun üstü çentik çüntük olmayıp yumurta gibi düz ve pürüzsüz olanı onlarca pek makbûldür.

Sinagog'da¹⁶⁵ icrâsı mûtad olan âyin sona erdikten sonra bu limonu herkes koklaya koklaya çıkar ve işlerine giderler. Bu limonun şekli tıpkı insanın sol memesi altındaki kalb dediğimiz yüreğe benzer.

Hazreti Mûsâ bu limonu Sinagog'da koparılan havranın patırdısından başı tutup baygınlık geçirenlerin kendilerine gelmeleri için koklamalarını emretmemiştir. Allâh'a bu sûretle sunulan ibâdetin ilâhî feyzini kendi mânâlarına, kalblerine de koklatmak ve o ibâdetten bir mânâ duymak gerekli olduğunu şeklen kalbe benzeyen bu limon ile temsil ederek kavmini mânâya, duyguya dâvet etmiştir.

Bu büyük peygamberin mânâ âlemine yâdigâr ettiği bu hoş misâlden rûhânî bir zevk duymaya rağbet göstermeyen ve yürekleri bu limon, gibi saf pürüzsüz olmıyan kimseler bu limonu koklamak değil, halka yapıp burunlarına taksalar bile vehimlerinde yarattıkları putlara tapmaktan başka nefislerine yarar bir şey yapmış olmazlar. Çünkü (put) demek rûhsuz cesed gibi mânâsız bir sûret demektir. Cansız sûrete tapanlar şüphesiz putperesttir.

Allâh'ın kullarına emrettiği ibâdetlerde istediği şey sırf mânâdır. Tekrîm edip yarattığı insanların abesle iştigâl etmelerini istemez. Kur'ân-ı Kerîm'in bir âyetinde "*Onların ibâdet yerlerinde kıldıkları namazlar ıslık sadâsiyle el ayak patırdısından başka bir şey değildir*"¹⁶⁶ buyruluyor.

Acaba bu âyet ile Hakk Tealâ hangi peygamberin ümmetini murâd ediyor diye şüphelenmek, kendisiyle mensûb olduğu cemaati daraya çıkarıp bu tekdiri diğer bir kavme mal etmek hiç de doğru olamaz. Çünkü Dünyâ'ya ne kadar peygamber geldiyse hepsi namaz ile *me'mûr* olmuşlardır. Onun için bu âyetin medlûlü bir kavme, bir millete münhasır değildir. Kim olursa olsun, hangi dine, millete, mensûb o-

¹⁶⁴ *Âfakî* : objektif.

¹⁶⁵ *Sinagog* : müsevîlerin ibâdethânesi, havra. Yazar bu kelimeyi *sinagon* olarak almış; herhâlde bir dizgi hatâsı olsa gerektir.

¹⁶⁶ "Ve mâ kâne salâtühüm inde-l beyti illâ mükâen ve tasdiyyeten..." (VIII/35).

lursa olsun her kim kıldığı namazın sûretteki erkân ve eşkâlini yapıp mânâsındaki zevki tatmaz ve duymazsa bu âyetin tevbihi dairesinden¹⁶⁷ kendini kurtaramaz.

Peygamberimiz bir hadîsinde "*Namaz mü'minin Mi'râc'ıdır*" buyuruyor. Eğer kılınan namaz yukarıki âyette gösterildiği gibi namaz içinde okunan kelimeleri teşkil eden harflerdeki sinleri ıslıklamak, şınları şaklatmak, ayınları çatlatmaktan ibâret kalır da rûhtan, mânâdan bir zevk duyulmazsa bu şekilde kılınan namaz ne keyfiyetle Mi'râc olabilir, biraz düşünmelidir.

Şimdiye kadar sırası düştükçe tekrar ediliyor ki peygamberlerin tebliğ buydukları ahkâmın sözü ile özünü birlikte tatmaya çalışmak insanlığın, husûsiyle mensûb olduğumuz İslâm Dini'nin en mühim kâidelerindendir. Görülüyor ki peygamberlerin ümmetlerine tebliğ ettikleri hükümlerden gözetilmesi icâb eden mânâların yalnız sûretinde kalmak din nâmına hiç doğru bir şey değildir. Çünkü bunların hepsi taklitten, görenekten ibâret bir takım resimler ve âdetlerdir. Bunlarla hiçbir zaman maksûda varılamaz. Bunlar, gerdeğinde eşini bekleyen mânâlar hûrisi gelin hanımın yüzündeki duvak gibidir. Eşi olan damad beyin gerdeğe girdiği vakit bu duvağı saygı ile kaldırıp eşinin cemâlini mütâleaya ve o günkü töreni tebrik ile saadetlerinin devâmını temenni yolunda icâb eden mülâtafaya¹⁶⁸ koyulması lâzım gelirken bunları körgeçti yapar da duvağı, gelinliği hangi mağazadan kaçta aldıklarını, hangi modistraya¹⁶⁹ yaptırdıklarını, kumaşın, cinsini, nev'ini sormakla zavallı kızcağıza sıklet kâbûsu¹⁷⁰ kesilir ve her türlü nezâketten, duygudan mahrûm bulunursa, bu yolda, yüz görümlüğü alan gelin hanımın gerdekten dışarıya fırlayıp da anasına, babasına yâhut bu işe vâsita olanlara karşı "*Beni yaktınız!*" diye feryadlar koparmasın da yerden göğe kadar hakkı olduğu gibi sûrete kapılıp da mânâdan bir zevk alamayan rûhsuzlar da aynı seviyededir. ■

¹⁶⁷ *Tevbihi dairesinden* : azarlama alanından.

¹⁶⁸ *Mülâtafa* : karşılıklı, birbirlerinin hoşuna gidecek lâtif sözler söylemek.

¹⁶⁹ *Modistra* : kadın tarzı.

¹⁷⁰ *Sıklet kâbûsu* : ağır sıkıntı, karabasan.

ÎMÂN ve KÜFÜR

Gerek akla, gerek nakle uygunluğu sâbit olan İslâm Şerâti ile zanna, telâkkiye müstenid¹⁷¹ olan felsefe daima uygun kalmıştır. Çünkü her ikisinin aradığı bir hakîkattir. Aralarında yalnız bir söz değişikliği vardır. Biri Allâh der, buna sağlam inanır. Öteki mebde¹⁷², illet¹⁷³ gibi kelimelerden [*hareketle*] bu mefhûmu anlamıya çalışır. Biri neviler, cinsler arasında insan denilen en mütekâmil bir metni okuyup hatmetmiştir. Diğeri bu metnin milyon senelerdenberi tekâmül devrelerini geçirmeye çalışan ve âlem denilen şerhleriyle¹⁷⁴ uğraşmakta bulunmuştur. Biri muhakkiktir, hükmünde isâbet eder, İslâm filozofları gibi. Diğeri müctehiddir, zannında bazı kere hatâya düşer, ecnebî filozofları gibi.

Bunlar müctehidler gibidir. "Hükümlerinde isâbet ederlerse iki ecir, şâyet hatâ ederlerse bir ecir alırlar"¹⁷⁵. Çünkü hakkı izhâr için ictihâd denilen çalışıp çabalamaya hakları kendileri için her an mahfûzdur.

Bunlar başka bir dine mensûb anadan babadan gelmekle hiçbir vakit kâfir değillerdir. Bunlara küfür isnâdı cehilden başka bir şey değildir. Çünkü küfür ve îmânın ikisinde de bilgi ve duygu aranır. Ve asıl küfür kendine kanaat veren bir hakîkati bir kasıt ile tağyîr¹⁷⁶ ve tebdîl¹⁷⁷ etmektir. Tevrat'ı, İncil'i tahrîf eden yahudi hahamlarıyla hıristiyan papazları gibi.

Allâh bunlara Kur'ân-ı Kerîm'de "*Ey ehl-i kitap, niçin hakkı bâtl ile örtüp gizliyorsunuz? Hâlbuki siz hakkı, bâtl olarak gösterdiğinizizi bilirsiniz*"¹⁷⁸ buyuruyor.

İşte kasıt ile bir hakîkati değiştiren kimselerin bu ilâhî işâretten anlaşıldığına göre asıl kâfir olduklarına, hiç şüphe yoktur.

Pek yüksek âlimlerden Simavna kadısının oğlu merhûm Bedrettin *Vâridat* nâmındaki kitabında diyor ki:

¹⁷¹ *Müstenid* : dayanan, yaslanan.

¹⁷² *Mebde* : başlangıç, ilk unsur, prensip, ilke, kaynak, esas.

¹⁷³ *İllet* : sebep.

¹⁷⁴ *Şerh* : yorum.

¹⁷⁵ Yazar, burada, sahîh olmayan bir rivâyete dayanan bir hadîsi îmâ etmektedir. Bu: "Bir kimse ictihâd eder de ictihâdında isâbetsiz olursa bir, isâbetli olursa iki ecre nâil olur" meâlindeki bir rivâyettir. "De ki Rabb'im adâleti emretti..." (VII/29); "Keyfinize uyararak adâletten sapmayın..." (IV/135); "Allâh sizlere emânetleri mutlakâ ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emreder..." (IV/58); "Ey îmân edenler! Allâh için hakkı ayakta tutan, adâletle şâhitlik eden kimseler olun! Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizleri âdil davranmamaya itmesin! Adâletli olun!..." (V/8) âyetlerine bakılacak olursa bir kimsenin isâbetsiz, yâni adâlete uymayan hüküm vermesindeki hatâsı ve isâbetsizliğinin kendisine bir ecir kazandırması aslâ mümkün değildir.

¹⁷⁶ *Tağyîr* : deforme etme.

¹⁷⁷ *Tebdîl* : dönüştürme.

¹⁷⁸ "Yâ ehle-l kitâbi lime telbisûne-l hakka bi-l bâtlı ve tektümûne-l hakka ve entüm ta'lemûn"(III/71).

Bir gün, Resûlullâh Efendimiz, meclis-i şerîflerinde ashâbı ile muhabbet ederken top patlar gibi bir gürültü işitirler. Orada bulunanlar bu gürültüden korkarlar. Peygamberimiz efendimiz "Hakk Tealâ, bu âlemi yarattığından beri tâ yedinci kat semâdan bir taşı attı. Şimdi Cehennem'in dibini buldu. Bu onun gürültüsüdür" buyurur. Bundan kimse bir şey anlamaz. Bir müddet sonra mescitten çıkıp herkes yerli yerine giderken bir evin içinden "Ah babacığım, vah dedeciğim!" diye vâveylâ işitirler. Sebebini sorarlar. O gün ömrünü fesâd ve nifâk ile geçirmiş 95 - 100 yaşlarında bir münâfıkın öldüğünü haber alınca ashâb içinde kadri lâyikiyle takdîr edilememiş, Allâh'ın "Kubbelerim içinde öyle velîlerim vardır ki benden başka onları kimse bilemez" iltifâtiyle mümtâz ve işâret ilmine hakkiyle vâkıf olan Huzeyfetülyemanî hazretleri yanındakilere: "Demin peygamberimizin yedinci kat semâdan Cehennem'in dibine düşüp gümbürtüsünü işittirdiği taşın ne olduğunu anladınız mı? İşte budur" diye onları bu husûsta tenvir etti.

İşte Kur'ân'ın Cehennem'in en aşağı tabakalarında ebediyen cayır cayır yanacaklarını bildirdiği mahlûklar bunlardır. Allâh'ın dediği kâfir de işte bunlardır. İsterse adı Yusuf, isterse Yasef olsun. Bunları farz-ı muhâl olarak Cennet'in orta yerine de koysalar, yine yüreklerindeki nifâk ve fesâd ateşini izhâra imkân bulamayıp içeriden yanar tutuşurlar. Bu nifâkın yüreklerinden çıkması mümkün olmadığı için kendilerinin de Cehennem denilen ma'hûd¹⁷⁹ yerden çıkamayacakları pek tabî ve bedihîdir¹⁸⁰.

Peygamberimiz münâfıklara pek ziyâde iltifâta bulunurlardı. Bu iltifât sıçramaya müstaid¹⁸¹ ve müsaid olup yaygara çıkarmıya sebep olacak ateşi külleyip örtmek gibidir. Bir de iltifâta karşı utanıp da içerilerinde dumanı tüten nifâk ateşinin dışarıda hava alıp alevlenmesine, etrafa sirâyet etmesine mahâl kalmaması içindir.

Bu ifâdeden münâfıkları için için yakan ateşin ne demek olduğunu, Allâh, kâfiri ne mânâda kullandığını, münevver mütefekkirlerimiz güzel anlamışlardır. Şu hâlde yürekleri Hakk'a bağlı, karakterleri temiz olanlar, insanlık mefhûmunun yükselmesi için çalışanlara herhangi vesiyle ve sebeple olursa olsun kâfir, gâvur demek din ve husûsiyle beşeriyet mefhûmuyla te'lifi kâbil olmıyan efsânelerdendir.

Müşrikler, bir gün huzur-i peygamberîye gelip Resûlullâh Efendimize "Eğer Allâh isteseydi bizi bu putlara ibâdet ettirmezdi. Bizim elimizde bir şey yok. Bunların hepsi Allâh'ın elindedir. Buna karşı biz ne yapabiliriz" diyorlar.

Peygamberimiz bunlara cevaben "Dilinizle söylediğiniz bu sözleri kalbinizle de söyleyin. Şimdi sizi cennetle tebşir edeyim" buyuruyor.

Bundan anlaşılıyor ki Allâh'a kalben bu kadarcık bir teslimiyet göstermek İslâm mefhûmiyle mutâbık kalıyor. Kendilerine resmî bir şahâdet telkin etmeye lüzum

¹⁷⁹ **Ma'hûd** (başka ve yanlış yazılışla: mâhut): sözü geçen, mezkûr,

¹⁸⁰ **Bedihî** : apaçık.

¹⁸¹ **Müstaid** : yetenekli.

görmüyor. Fakat onlar bu sözü yürekten söylemiyorlar. Yalnız Resûlullâh'ı ilzâm¹⁸² etmek kasdiyle söylüyorlar.

İşte Kur'ân'daki "*Müşrikler dediler ki, eğer Allâh isteseydi biz putlara ibâdet etmezdik. Müşriklerin bu sözleri kalblerinin bilgi ve duygusu ile değildir. Söyledikleri yalandır*"¹⁸³ meâlindeki âyet-i kerîme buna şâhittir. Demek ki bu sözleri bilgi ve kalblerinin duygusuyla söylemiş olsalardı, derhal islâmiyetleri sâbit olacaktı.

İşte bunun gibi içi, dışına uymayanların sözü küfür, kendileri de hem kâfir, hem münâfık sayılır. Hattâ Allâh'ın mânâları ummânî olan Şeyhülekbir Muhyiddin Arabî Hazretleri ki Allâh'ın rahmetlerinden bir rahmet olmak üzere Dünyâ'ya gelmiştir, Peygamberin emriyle, insanlara, ilim adamlarına yadigâr bıraktığı *Fusûs*'unda Firavun'un îmân ile Âhiret'e gittiğini, rûhunun temiz olarak kabzedildiğini Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetlerin işâret mânâlarıyla isbat ediyor.

Yalnız şurasını arz etmek isteriz ki sûtretâ İslâm'dan gayri anadan babadan gelenleri kâfir telâkki edecek mâhiyette aklı, husûsiyle vicdanı susturacak hiç bir delil, hiç bir kuvvet yoktur. Doğduğundanberi ana koynunda büyümüş, yine ana baba koltuğunda hayata atılmış bir gencin durumunu düşünelim.

Anasından, kilisenin papazından gördüğü, dinleyip bellediği âmiyâne akîde ve ibâdetlerin doğrusunu iğrisini bu genç kimden öğrenecek? Hangi bir vâsitayı kendine kılavuz edip de sâlim bir istikâmet tâkib edebilecek? İnsaf ile düşünülecek olursa bu ve bu gibi İslâmiyet'in hikmetini, hakîkatini incelemeye yol bulması gayri mümkün, veyâ muhâl olan sâir dinlerden gelenlere küfür ile hükmetmek "*Kâfirdir, gâvurdur*" demek kat'iyyen doğru değildir.

Doğrusunu söylemek lâzımsa insanlara anadan, babadan mirâs kalma hiç bir din yoktur. Çünkü herkes dine taklîd ile değil, hakkın ilhâmından gelen duygu ve bilgi ile dâvetlidir. Din demek ilim demektir, idrâk ve şuur demektir. İslâmiyet'te tesbit edilen bir usûle göre mukallidin¹⁸⁴ îmânı doğru sayılmıyor¹⁸⁵. Onun için bu gibi tetkik ve tahkîk kuvvetini haiz olamayanlarla erimleri, varışları zayıf bulunanların bu husûsta mâzur görülmesi tabîîdir. Bunlar hakkında sükûtu ihtiyâr edip keyfiyetlerini Hakk'a bırakma[k]dan başka çâre yoktur.

¹⁸² *İlzâm etmek* : tartışmada cevap veremez duruma düşürmek.

¹⁸³ "Seyekülülleziyne eşrakû lev şâallâhu mâ eşraknâ ve lâ âbâünâ ve lâ harramnâ min şeyin. Kezâlike kezzabelleziyne min kablihim hattâ zâkû be'senâ. Kul hel indeküm min ilmin fe tuhricühülenâ. İn tettebiüne illezanne ve in entüm illâ tahrusûn" (VI/148).

¹⁸⁴ *Mukallid* : taklitçi.

¹⁸⁵ Merhûm Fehmi Tandaç'ın bu iddiasına katılmak mümkün değildir. Şerîat ki akıl bâliğ olmuş ve bunamamış herkesin tâbi' olduğu bir düzendir, bu düzen ancak taklîden öğrenilir. Şerîat'a taklîden dahi olsa uyan bir kimse Allâh'ın emrini yerine getirdiği için elbette belirli bir ecre kavuşur. **Çünkü Allâh âdildir.** Dini *taklîden* değil de üstün bir ilim ve şuurla, yâni *tahkîken* kavramak ise Allâh'ın her kulunun gerçekleştirebileceği bir husûs değildir. Allâh'ın kendilerini böyle bir ilimle donattığı tahkîk ehlinin mertebesi, hiç kuşkusuz, daha yüksek olacaktır; zîrâ Allâh Kur'ân'da: "Onlar [yâni insanlar] Allâh katında derece derecedirler..." (III/163), "Herkesin yaptıklarına göre dereceleri vardır. Allâh onlara karşılıklarını verir, aslâ kendilerine haksızlık yapılmaz" (XLVI/19), "Biz dilediğimiz derecelerini yükseltiriz" (VI/83) denilmektedir.

Yalnız ilimleri, şuurları, din bahislerini tetkik ve tahkîke müsâid olan mütefekkirlerle her şeyi inceden inceye araştırıp bulmaya çalıştıkları görülen filozoflar bu babda mes'uliyetten yakalarını kurtaramazlar. Çünkü bunlar kendilerinin hiç bir noktada birleşemediklerini, İslâm filozoflarının ise bir noktada ittifâk edip dinlerinin telkin ettiği hakîkat üzerinde sâdık ve sâbit kaldıklarını ve her husûsta müttehid¹⁸⁶ bulduklarını da iyi bilirler.

Hele İslâm'ın en büyük filozoflarından Eş'arî'lerin, Gazalî'lerin, Muhyid-dîn'lerin, İbni Sinâ'ların muarızlarını müthiş darbelerle sükûta mahkûm ettiklerini de çok iyi bilirler. Böyle olduğu hâlde gerek nakliyeti, gerek akliyeti ilim ve âlem nazarında sâbit ve muhakkak bulunan İslâm Dini'nin en mâkul ve makbûl bir din olduğu hakkında bir kıyas yapmaları kendilerinden beklenirdi. Bu keyfiyet onlar için en mu-kaddes bir vazife idi. Her ne sûretle olursa olsun bu borcu hakkiyle ödeyemedikleri ve bu husûsta uyanık bulunmadıkları için sona kadar mes'uliyetten, vicdan azâbından kurtulamazlar. ■

¹⁸⁶ *Müttehid* : birleşmiş, birlik olmuş.

ALLĀH BİRDİR

Matematikte **Bir** sayı değildir, sayılmayı kabûl etmez¹⁸⁷. Bir, kendi nefesine vurulursa kendinden başka bir şey çıkmaz, bir kere bir, birdir. Fakat iki sayıdır. Bu ve sâir sayılar birbirine vuruldukça büyür. Lâkin bir, ne büyür, ne küçülür. Çünkü, bir, basittir, mürekkep değildir. Kendi vâcibü-l vücûddur¹⁸⁸, çünkü varlığı kendindedir. Sayılar ise mümkînü-l vücûddur, varlıkları kendilerinden değildir. Bir, hakîkatte bütün sayıların yaratıcısıdır. Çünkü vücûdları onunla kâimdir. İki, birin vücûdiyle iki olmuştur. On sayısı birin vücûdiyle on olmuştur. Ondan bir çıkarılırsa on yok olur¹⁸⁹.

Böyle sayılar kendiliklerinden ayrıca bir vücûda sâhib olmadıkları gibi gerek muayyen mertebeleri, gerek büyüyüp küçülmeleri, hülâsa bütün mevcûdiyeleri, hakîkatleri olan **Bir**'in vücûdiyledir. Yalnız, bir, o sayıların hiç birinden değildir; onların hiç birine de benzemez. Sayılarla mücâneset¹⁹⁰ ve mümâseleti¹⁹¹ yoktur. Çünkü kendisi bu sayıların mücididir. Onun vücûdda şeriki, nazîri¹⁹² yoktur.

Kur'ân'da, "*Allâh onları arkalarından muhîttir*"¹⁹³ meâlinde bir âyet vardır. Bu ne demektir? Bu âyetle hangi bir mânâ, nasıl bir hakîkat bildirilmek isteniyor? Bunu arayalım:

Şimdi şu ifâdelerden öğrendik ki **Bir**, sayı değildir, fakat sayıların mücidi ve hâlikidir. **Bir**'in önünde sonu olmayan sayıların hepsi kendi yaratıcıları olan **Bir**'in muayyen mertebelerdeki zuhûrundan ibârettir. Gerek çoğalmada, gerek azalmada hepsi **Bir**'e muhtaçtır, hiçbiri kendiliğinden baş kaldırıp da bizim de **Bir**'den başka ayrıca bir vücûdumuz vardır diye meydana çıkamaz. Çünkü **Bir**, öndeki sayıların hâlikidir. Aralarından o sayıları muhît olan, **Bir**'in kendisidir. O sayıların hepsi, mücidleri olan **Bir**'e secde ile *me'mûr* ve mahkûmdur.

¹⁸⁷ "Bir" (1), matematik ilmine göre, bal gibi sayıdır; hem de sıfır (0) ile iki (2) sayıları arasında yer alan *yegâne tamsayı*dır. Bununla beraber özelliği olan bir sayıdır; "bir" hangi sayı ile çarpılırsa çarpılırsın, ya da hangi sayı "bir" ile bölünürse bölünsün sonuç olarak hep o sayıyı veren sayıdır. "Bir" in *çarpma* ve *bölme* işlemlerine göre haiz olduğu bu özelliğine benzer bir özellik de *toplama* ve *çıkarma* işlemlerin göre "sıfır" için geçerlidir. "Sıfır" hangi sayı ile toplanırsa ya da hangi sayıdan çıkarılırsa sonuç olarak hep o sayı veren sayıdır. Merhûm Fehim Tandıç'ın "Bir" hakkındaki istiâresi [*benzetimi*] bir şeyler anlatabilmek ve insanda bir mânevî zevk uyandırabilmek için faydalıdır. Ancak bu istiârenin her bir ögesinin hakîkatı bire-bir temsil ettiği söylenemez. Nitekim. "bir" sayısını "sıfır" sayısı ile çarpacak olursanız sonuç sıfırdır ve istiârenin yol göstericiliği burada biter. İşte bunun içindir ki bu benzetimi kullananlar "bir" ile "sıfır" sayıdan saymamak gibi çelişkili bir iddiada bulunurlar.

¹⁸⁸ *Vâcibü-l vücûd* : varlığı zarûrî ve kendiliğinden olan, yokluğu düşünilemeyen, yaratılmamış olan. "Bir" sayısına vâcibü-l vücûd demek onu Allâh ile bir tutmak, yâni şirk koşturmak. "Bir" in vâcibü-l vücûd olması, ifâdesini aşan islâmî edeb dışı, münâsebetsiz bir beyândır.

¹⁸⁹ "Bir" den "bir" çıkarılırsa, bu sefer de "bir" yok olur. Nerede "bir" in vâcibü-l vücûdluğu? Bu istiâre isâbetsiz bir istiâredir.

¹⁹⁰ *Mücâneset* : aynı cinsten olma, hemcinslik.

¹⁹¹ *Mümâselet* (ya da mümâsele): benzeme, andırma.

¹⁹² *Nazîr*: benzer, eş, örnek, emsâl.

¹⁹³ "Vallâhü min verâihim muhiytâ" (LXXXV/20).

Diğer bir âyeti kerimede bu hakikat ne kadar güzel tebâruz ettirilmiştir! Bu âyette "*Onlara arkanızı dönünüz, nûra kavuşursunuz denildi*"¹⁹⁴ buyuruluyor. Bunu kim söylüyor, arkalarına dönüp Nûr'a kavuşacak olanlar kimlerdir? İşte bunu söyleyen, sayıların hâlikı, mûcidi olan **Bir**'dir; kendisine muhâtab olanlar da **Bir**'in vücûdiyle mevcûdiyetleri sâbit olan sayılardır. **Bir**, öteki sayılara sizin kendiliğinizden vücûdunuz vardır sanmayın, arkanıza dönün, vücûdunuzu nûrlandıran, aslınız olan **Bire** o sûretle kavuşursunuz. Duygunuz, bilginiz böyle olursa sizden mevhûm olan varlık zulmeti kalkar, nûr olursunuz.

Şimdi bu misâli enfüse yâni mânâyâ hülâsaten tatbik edelim. Âlemleri yaratan Allâh yarattığı Kâinat'a ve oradaki mevcûdat ve meşhûdata hitâb edip diyor ki: "Ey nev'iler, cinsler, ey insanlar! Hakikî vücûd sâhibi benim. Sizin vücûdunuz, **Bir**'den sonra gelen sayılar gibi i'tibârî ve ârizîdir. Sayıların vücûdu **Bir** ile kâimdir. Her hangisinden **Bir** kaldırılırsa¹⁹⁵ onun mevcûdiyeti kalmaz. Sizin ancak i'tibârî bir görünüşünüz var. Siz kar gibisiniz. Karın hakikati sudur. Kar tahlîle gelmez. Bir tencerede kaynatıp da suyu bir tarafa, karı bir tarafa ayıramazsınız. Çünkü orada iki vücûd yoktur. Orada asıl vücûd sâhibi sudur"¹⁹⁶.

¹⁹⁴ "Yevme yekûlü-l münâfiküne ve-l münâfikâtü lilleziyne âmenûndurûnâ naktebis min nûriküm kıylâ ric'û verâeküm fel temisû nûrâ..." (LVII/13).

¹⁹⁵ Sıfırdan "bir" nasıl kaldırılacak?

¹⁹⁶ Bu münâsebetle Ganiyy-i Muhtefî mahlasıyla *Nefesler* (2. Baskı, Kaknüs Yay., Üsküdar 2002) yazan bir zâtın su ve kar ile ilgili bir Nefes'ini aşağıda takdîm ediyoruz:

Vahdet'e giden tarîk önce Tevhîd'den geçer.
İdrâki için bunun, Mürşid misâller seçer.

Fehâmet, idrâk, temyiz misâl ile bilenir.
Vesvese, vehim, hayâl ancak böyle elenir.

Temyizi tahkîm eden müstesnâ misâldir **Su**.
Tetkik et fehâmetle, vehmin kurmadan pusu.

Donsa da, ya da **Su**'dan buharlar etse sudûr,
Bu zuhûrun ardında bulunan yalnız **Su**'dur.

Aslı yalnız **Su** olan kar zerrelerini gör!
Hayrân ol tenevvü'e, idrâkin değilse kör.

Cevhere bütün a'râz âriyeten eklenir.
A'râzla mücehhez **Su** böylece çeşitlenir.

Su zerrâta "**kadîm**"dir, hem de onun "**bâtın**";
Zerrâtsa "**hâdis**" olur; bu mümkünâtı tanı!

Su'da da zerrâta da **Vücûd** aynı. Farklı: hâl.
Zerrâta, bundan nâşî, **Su**'yun "**hulûl**"ü muhâl.

Karlık haysiyeti, gölge gibi yalnız bir görünüşten ibârettir. İşte bu sebeptendir ki İslâm Şerîat'ında kar ile tahâret olmaz, onunla abdest alınmaz. Çünkü karın sudan

"**Vücûd**" hep aynı vücûd; bu da **Su**'yunki ancak.
Zerrâtın zuhûruna yalnız **Su** açar kucak.

Hem izafî hem hayâl, vücûdu bu zerrâtın.
Sonu **Su** olur, âhir, bütün taayünâtın.

Kar zerreleri aslâ **Su**'yun aynı değildir,
Olurlar ancak **Su**'yun bu **Vücûd**'unda zâhir.

"Vücûd bakımından **Su**": aynıdır, mevcûdâtın;
Kesret zâhirdir ama **Vücûd Tek**'dir ve **Bâtın**.

Bir bakıma, gayrısı da değil bunlar **Su**'yun.
Zerrâtın mâhiyeti hakkındaki bu oyun,

A'râza yönelirsen örter sana **Vücûd**'u;
Kesret içre görürsün artık sen de mevcûdu.

Hak'kın **Hâlik** ve **Bedi**' esmâsının âsârı
Olarak halk olunan zerrelere bulsa nârı,

Hörmetine **Mümît**'in terkeder a'râzını;
Su'da fânî olarak tadar **Vahdet** hazzını.

Emsâli fehmederek anla gerçek fâili:
Sıcaklık, bu zerrâtın, olmakta **Azrâil**'i!

Isıyla yok olunca zerrâttaki tüm a'râz,
İnkılâb eder **Su**'ya, hepsi de bilâ ivaz.

Bu inkılâbı müdrîk ne kadar varsa zerre
Beyânda, lisân-ı hâl üzre, binlerce kerre:

"Emânetti bu a'râz, bu ahvâl ise düyûn;
İnnâ li-l mâ'i, ve innâ ileyhi râciûn".

"**Lâ mevcûde illâ Hû**" sırrı böyle fâş oldu;
Nûr-i Zât parlayınca kesret de hemen soldu.

Anladın ki ef'alın, sıfâtın ve zâtının
Zâhiri: evhâm imiş; **Zât Nûru**'ymuş bâtının.

Bu idrâkin zevkiyle olursan mest-ü hayrân
Tevhîd-i Zât üzere edersin seyr-ü seyrân.

[**Açıklama – Âriyeten**: ödünç olarak, geçici olarak; **Bilâ ivaz**: karşılıksız, bir menfaat karşılığı olmaksızın; **Düyûn**: borçlar; "**İnnâ li-l mâ'i, ve innâ ileyhi râciûn**": "Muhakkak ki biz sudanız ve muhakkak ki biz ona dönüçüyoruz"]

başka ayrı bir vücûdu yoktur. Görünüşüyle, hakîkati olan suyu muvakkat bir müddet için örtmüştür. Güneş'te eriyip de kendisine ârız olan karlık haysiyeti kalkınca hakîkati meydana çıkar. O vakit onunla tahâret olunur ve abdest alınır. Aklınızı başınıza alın, nereden geliyorsunuz, nereye gidiyorsunuz? Siz bunları anlamak için bu âleme geldiniz, emin olunuz ki bir daha bu âleme avdet muhâldir. Deniz kenarına oturduğunuz vakit görürsünüz; dalgaları sâhile gelip gider. Hiç tasavvur eder misiniz ki gelen bir dalga, aynı şekilde, aynı mikyasta ve kiloda bir daha gelmiş bulunsun, bu mümkün değildir. O vazifesini bitirip gitti, nöbetini savdı. Zâtî malûmattan ne alabilseyse ebediyen öyle haşrolacağı muhakkaktır. Bunların dalga olmalarındaki vazifeleri denizin azamet vs şevketini, kudret ve kuvvetini görüp asıllarına secde etmek ve dönmektir. Eğer sâhile gelen dalga denizden başka ayrıca bir vücûda mâlik olduğunu tevehhüm ederse bir an sonra fânî olup o vücûdu kaybedecek, bir daha bulamayacaktır. Bulaşık çukurundan çıktığı deliği bulmak için kıvranan kör solucan gibi öteye beriye kıvranıp duracaktır.

Allâh, Kur'ân'da: "*Sırlar aşikâr olduğu gün yâni iç dış olduğu gün her ne sûrete bürünüp kaldıysa o sûretten kurtulmaya insan için ne bir kuvvet, ne de bir yardımcı olamaz*"¹⁹⁷ buyuruyor. Mısırî Niyazî, bu hakîkati bildirmek için şu beyti ne güzel söylemiştir:

Yevm-i tübla'dır¹⁹⁸ o gün her mâ'ni¹⁹⁹ bir sûret giyer;
Kimi insan, kimi hayvan, kimisi nâlân olur.

Yâni vehim ile giden kendine mal ettiği vücûdu aramaya çabalayacak, bulamayacaktır. İşte Cehennem böyle vehim içinde kalmaktır. Cenâb-ı Hakk, Kur'ân'da "*Cehennem, gören için, tebâriiz etmiştir, meydandadır*"²⁰⁰ buyuruyor.

Bu dalga böyle geçti, vazifesini yapamadı. Bu hilkatten aranan maksadı bulamadı, tâ aslına kavuşamadı. Nöbetini suiistimal etti, fırsatı kaçırdı. Hasret Cehennem'ine girdi, orada kaldı. Bir dalga daha geldi, sâhile çarptı. Bir an sonra o da fânî oldu; fakat dalgalıkla zuhûr ettiği vakit: "Bu vücûd benim değildir, denizin bir tecellîsinden ibârettir" dedi ve kendine hiç bir şey mal etmeyip aslını tasdik ve ona secde etti. Bu dalga öteki gibi vehim ile değil, ilim ile gitti, dalga iken ilmiyle, aynı deryâ oldu. İşte ehlûllâhın: "Mânâ erlerinin kendi vücûdundan fanî olan aynı Hakk olur" dedikleri budur. Yoksa vahşîler gibi insanlardan dağlara kaçıp yememek, içmemek, Allâh'ın îtidal üzere yarattığı ve hüsn-i muhâfazasını emânet ettiği bu vücûdu boş yere yok etmek, kendine tedricî bir intihâr kapısı açmak değildir. Bu hilkatten maksat da, bu hakîkati böyle bilmek, çağrıldığı yere bu zevk ile, bu şuhûd ile varmaktır.

¹⁹⁷ "Yevme tüblesserâir. Fe mâ lehû min kuvvetin ve lâ nâsir" (LXXXVI/9-10).

¹⁹⁸ *Tübla* diye bir kelime lûgatlarda bulunmuyor. Bu herhâlde *tûbâ* yâni güzellik, iyilik, hoşluk olacak iken yanlış dizilmiş olsa gerektir.

¹⁹⁹ *Ma'ni* : mânâ, anlam.

²⁰⁰ "Ve bürrizeti-l cahıymü li men yerâ" (LXXIX/36).

Şimdi tefsir haddimiz değil, yalnız muhterem okuyucularla Kur'ân-ı Kerîm'deki İhlâs Sûresinin ilmî ve hakikî medlûlünden, Hakk'ın ihsân ettiği kadar biraz muhabbet edelim:

"*Kul hüvallahü ahad*": Söyle ki, **Allâh Bir'dir**, yâni hesapta bellediğiniz **Bir** gibi birdir, bu **Bir**, müstakil bir vücûd sâhibidir. Başka bir sayının yardımıyla vücûd bulmamıştır, vücûdu kendindedir. İşte vacibü-l vücûdun mânâsı budur. "*Allâhu-samed*": Samed lâfzı, Arap dilinde: "Kendi kimseye muhtaç olmayıp her şey ona muhtaçtır" mânâsına gelir. O öyle bir, birdir ki birliği kendindedir. Diğer sayılarda ki üçün beşin yardımıyla bir olmamıştır, kendi o sayılara muhtaç değildir, diğer sayılar vücûdda ona muhtaçtır. Onlardan zuhûr eder, onun vücûdundan başka bir şey değildir. "*Lem yelîd*": kimseyi doğurmadı, yâni kimsenin babası değildir. "*Ve lem yûled*": Kimseden doğmadı, yâni kimsenin çocuğu değildir. Anası, babası olamaz. **Bir**'in sâir sayılarından hiç biriyle nev'iyet ve mümâseleti olmadığı gibi Allâh'ın da mahlûkattan hiç biriyle bir münâsebeti yoktur. Şu hâlde, "*Velem yekünlehû küfüven ahad*": sayılardan hiçbiri ona eş olamaz. Çünkü sayılar, **Bir**'in vücûduyla mevcûd olmuşlardır. Kendi vücûdları, asılları olan **Bir**'e göre nisbî ve i'tibârîdir; birin vücûdu ise kendindedir.

İşte İhlâs sûresinin bizim anlayabileceğimiz derecede mânâsı budur. Bu sûreye ihlâs denilmesinin sebebi de Allâh'ın sırf zâtından ve evsâfından ibâret olup başka bir şey karışmamış olmasıdır. Bunda Allâh'ın birliği, Kâinat'ın onun vücûdiyle kâim olduğu, kimseden doğmadığı, kimseyi doğurmadığı ve bir kimse kendine eş olmadığı ilmî, aklî, mantıkî bir sûrette izah ve isbât edilmiştir²⁰¹. Dikkat ve insâf ile düşünülecek olursa ulûhiyetin şâmına yakışan da budur.

Böyle iken Yahudiler'in Üzeyr'i ve Hıristiyanlar'ın İsâ'yı Allâh'ın oğlu îtikâd etmelerindeki şuursuzluk her bakımdan kendini gösterir.

Din nâmına değil, insanlık mefhûmunun yüksekliğine karşı pek derin bir teessüfle söyleyebiliriz ki İznik papaslar meclisinin²⁰², hıristiyanlık akîdesi olarak tesbit ettiği üçlük ve birlik keyfiyetleri birleştirilerek hem üç, hem bir olan Allâh'ın bu üçün biri sûretinde anadan doğup kullarının günahlarını ancak bu sûretle af ve mağfîret edebilmek için kendini üç beş yahudinin işkenceleri altında bağıra çağıra kurbân ettiriyor ve bu fedakârlıkla kullarının selâmetini temin etmiş bulunuyor.

İşte sayısı milyonları geçen, belki milyara yakın bir beşeriyet kütesinin yirmi asırdanberi tanıdığı, taptığı bir mâbud, işte vehm-ü hayâl fabrikasının mâmulâtından, insanların yaratıp ilân ettiği mevhûm bir mâbud... Derin bir teessüfle garazsız, ivazsız olarak yine söyleyebiliriz ki, bu îtikâd ile hıristiyanlığın mevcûdiyetini müdafaa

²⁰¹ Hiç kuşkusuz bu bir isbât değildir. Yalnızca izaha ve üstün bir fehâmet, idrâk ve temyiz uyandırmaya yönelik bir iş'âr ve bir telmihtir. Cenâb-ı Hakk'ı ya da O'nun esrârını isbât etmek demek her şeyi muhît olan Allâh'ı ya da esrârını isbât kalıpları içinde kayıt altına almak demektir ki bu, en azından mantiken, muhâldir. Bu esrâr isbât edilmez, yalnızca *zevk edilir*.

²⁰² İznik'de M.S. 325 yılında İmparator Konstantin'in zorlamasıyla toplanıp karar almış olan "İznik Konsili"ne işâret ediliyor.

için akıl ve mantık huzuruna çıkacak yüzü, Hakk ve Hakikat'e karşı söyleyecek bir sözü yoktur. Fakat aidiyet ve nakliyeti birbirine uygun olarak sâbit kalan İslâm dini, teâruzu²⁰³ hiç bir sûretle mümkün olmıyan kat'î ve ilmî bir şekilde mevcûdiyetini, bekâsını ilân ve isbât etmiştir. Akıl, mantık, hikmet ve her türlü yükseklik, sırf ilim olan Muhammed'in dini huzurunda diz çöküp bir daha başını kaldırmamak üzere secdeye kapanmıştır. ■

²⁰³ *Teâruz* : birbirine zıt olma, çatışma, çelişki.

Müellifin eş'arından birkaç gazelini de yazıyoruz.
İbrahim Altın

GAZEL 1

Mihribânımdır tabîbim, derd dermândır bana,
Derd-i aşk-ı bergüzâr-ı ahd-ü peymândır bana.
Zûlmet-i şâm-ı garibân heman aydınlatır,
Tar-ı zülf-i şebçerağı nûr-i handândır bana.
Zahm-i hûna şâm-ı dilden şevk ile cûşân olur,
Eşk-i çeşm-i ergavân reng-i çerağandır bana
Gâlibâ bir şâir-i ahd-i ezel olsa gerek,
Andelib-i hoşnevâ herdem gazelhândır bana.
Âlem-i imkân-ı mânâdan süzölmüş zübdedir,
Katre-i eşk-i nezihim bahr-i ummândır bana.
Bir kitâb-ı münzelim ki, bende devri hatmolur,
Râtb-ü yâbis her ne var müştâk-ı hayrândır bana.
Müncelî olmaz cemâli paslı bir âyinede,
Gösteren bu sûret-i Rahmân'ı, insândır bana.
Mushaf-ı hüsn-i bedii başka tefsir istemez,
Gamze-i çeşmân-ı râzâmûz-i Kur'ân'dır bana.
Yâdigâr-ı yârdır, ağıyâra fâş olmaz Fehim,
Aşkımın yâd-ı hazîni dağ-i pünhândır bana.

AÇIKLAMA²⁰⁴ - *Eş'ar* : şiirler. *Mihribân* : şefkatli, merhametli, muhabbetli, güleryüzlü, yumuşak huylu. *Bergüzâr* : hediye, hatıra. *Peymân* : yemin, and. *Tar-ı zülf* : saç teli. *Şebçerağ* : gece parlayan yakut. *Handân* : gülen, güler yüzlü. *Zahm-i hûn* : öldürücü yara. *Cûşân* : coşan, kaynayan *Eşk-i çeşm*: akan özyaşı. *Ergavân*: erguvan çiçeği. *Çerağân* : 1) tekkelerde mum yakan derviş; 2) etrâfı aydınlatma, şenlik, donanma; 3) suçluların başında yaralar açıp herbir yaraya fitiller koyup uçlarını yakarak yapılan bir işkence tarzı. *Andelib* : bülbül. *Hoşnevâ* : güzel sesli. *Râtb-ü yâbis*: 1) kurudan yaşdan; 2) münâsebetli münâsebeatsız söz; 3) yanlış doğu ağza geleni söyleme. *Müştak* : özleyen, can atan. *Müncelî* : 1) parlayan, parlak; 2) meydanda, besbelli olan *Gamze* : 1) süzgün bakış; 2) çene veya yanak çukuru. *Çeşmân* : gözler. *âzâmûz* : esrârları öğreten. *Dağ* : yara, iz. *Pünhân* : saklı, gizli.

GAZEL 2

Şem'ası şâm-ı garîbânın hayâl-i yârdır,
Tanyeri erbâb-ı aşka matla-i didârdır.
Düştüğü yerden yine kalkar ayağa meykeşân,
Mest-i aşkın secdegâhı hâne-i hammârdır.
Bir bakışta kavsi imkân-ü vücûbu gösterir,
Kible-i ikbâl-i âşık ebrû-i dildârdır.

²⁰⁴ Bu ve bundan sonraki "Açıklamalar" eserin ilk baskısında bulunmayıp, söz konusu şiirlerin zevki-ne varılabilmesi için, bu edisyonda eklenmiştir.

Cennet-i nefse o yüzden fûrceyâb olmak diler,
Kiblesi sûretperestin rahne-i divârdır.
Vehmi kaldır ârif ol nûr-i mübîne secde et!
Nûru bulmazsan emîn ol vardığın yer nârdır.
Nefsine ister mülâyim gelsin ister gelmesin,
Her çeşit nakş-i havâdis cilve-i deyyârdır.
Rûkn-i şartı böyledir İslâm-ü îmânın Fehim,
Hayr-ü şerrin Hâlik'i bir Fâil-i Muhtâr'dır.

AÇIKLAMA - *Şem'a* : mumlu fitil, muma batırılmış fitil. *Matla* : 1) doğma, tulû; 2) Güneş, Ay ve yıldızlar için doğdukları yer; 3) gazel ve kasîdenin ilk beyti. *Didâr*: yüz, çehre. *Meykeşân* : şarap içenler. *Hâne-i Hammâr* : şaraphâne. *Kavs* : yay.. *İkbâl* : birine doğru dönme, arzu, istek. *Ebrû* : kaş. *Dildâr* : birinin gönlünü almış, sevgili. *Fûrceyâb* : aralık, geçit bulan. *Rahne-i divâr* : duvarın yarığı. *Mülâyim* : yumuşak huylu. *Nakş-i havâdis* : süslü sözler. *Deyyâr* : biri, bir kimse. *Fâil-i Muhtâr* : istediğini yapmakta serbest olan.

GAZEL 3

Bir eşin yok, nûru târif etmeğe hâcet mi var?
Bîmisâle misli terdif etmeğe hâcet mi var?
Ahsen-i takvîmi mir'at-i şuhûd etmiş iken
Hüsnünü tahsîn-ü tavsîf etmeğe hâcet mi var?
Doğrusu sormak gerek mâhiyeti malûm iken
Secde-i İblîs'e teklif etmeğe hâcet mi var?
Fevkaeydîhim'de bâriz gör yedullâhı bugün,
Rü'yet-i ukbâya tesvif etmeye hâcet mi var?
Hakk budur insân ile Kur'ân tev'emdir Fehim;
Ayrıca tefsîr, tasnîf etmeğe hâcet mi var?

AÇIKLAMA – *Terdif* : 1) arkası sıra yürüme; 2) yanına katma. *Ahsen-i takvîm* : en güzel şekilde yaratılmış olan: insân. *Mir'at-i şuhûd* : Şehâdet âleminin aynası. *Tahsîn* : güzel bulup takdir etme. *Tavsîf* : vasıflandırma. *Fevkaeydîhim*: XLVIII. sûrenin (Fetih sûresinin) 10. âyetine yollama yapılmaktadır. *Yedullâh* : Allâh'ın eli. *Rü'yet-i ukbâ* : Âhiret görüntüsü. *Tesvif* : geciktirme, atlatma. *Tev'em* : ikiz, eş, benzer. *Tasnîf* : sınıflandırmaya tâbi tutma.

GAZEL 4

Mest-ü hayrânım temâşa-i cemâl-i yârda,
Kalmadı artık alâkam sâgar-i serşârda.
Nâzeninim gözlerin güldükçe durmaz ağlarım,
Hande eksik olmasın ol nergis-i bîmârda.
Çektiğim derd-i firâki söylemem bir kimseye
Gönlümün yâd-ı elîmi saklıdır dildârda.
Bir düzen olmaz gazel vâdisinin seyrinde hiç,
Mürğ-i dil daldan dala fırlar uçar gülzârda.

Bağı çöz, itlâka uç, kalma kafeslerde esir!
Olma zencire mukayyed mahşer-i enzârda!
Ke's-i kâfuru bırak humhâne-i ebrârda,
Ayn-i kevserden gel iç meyhâne-i ahrârda.
Azm-i gülzâr etmiyorsun gâlibâ gördün Fehim,
İbtisâm-ı nevbâhar-ı gülşen-i rûhsarda

AÇIKLAMA - *Sâgar-i serşâr* : ağzına kadar dolu içki kadehi. *Nâzenîn* : çok nazlı. *Hande* : gülme, gülüş. *Nergis* : güzelin gözü. *Bîmâr* : hasta. *Derd-i firâk* : ayrılık derdi. *Mürg-i dil* : gönül kuşu. *Gülzâr* : Gül bahçesi. *İtlâk* : salıverme. *Enzâr* : bakışlar. *Ke's-i kâfur* : kâfurdan kadeh. *Ayn-i Kevser* : Kevser'in kaynağı. *Humhâne* : şarap küplerinin konulduğu yer. *Ahrâr* : hür olanlar. *İbtisâm* : tebesüm etme, gülümseme. *Nevbâhar* : ilkbahar. *Gülşen* : gül bahçesi. *Rûhsar* : yanak, yüz.

GAZEL 5

Şâyet rakîb olursan sen gülnihâle karşı
Uğrar güneş kûsûfe farz-ı muhâle karşı
Görsün de ebrûvânın ebr-i hîcâba girsin
Çık seyre nûr-i dîdem nûr-i hilâle karşı
Reng-ü bahâ senindir her bir çiçekte lâkin
Güller neden soluktur rûhsâr-ı âle karşı
Binbir günü sayıp geç ey mevlvî-i devrân
Çilen dolar dönersin şems-i cemâle karşı
Yaşlar akar gözünden özler seni özünden
Tatlı gelir Fehim'e firkat visâle karşı

AÇIKLAMA – *Rakîb* : üstün olmaya çalışan. *Gülnihâl* : gül fidanı. *Kûsûf* : Güneş tutulması. *Farz-ı muhâl* : olmayacak bir şeyi olacakmış gibi düşünme. *Ebrûvân* : kaşlar. *Ebr-i hîcâb* : örten bulut. *Nûr-i dîde* : gözün nûru. *Bahâ* : güzellik, zariflik. *Rûhsâr-ı âl* : yüce kişilerin yüzü. *Şems-i cemâl* : tasavvufî anlamda bir ışık kaynağı olarak görünüş alanına çıkan Allâh'ın adı. *Visâl* : kavuşma, buluşma.

GAZEL 6

Sevdiğim kenz-i vücûdun mâlik-i ferdânesi
Neyyir-i âzam ânın bir kemterin dürdânesi
Ebrûvân-i âyet-i "Allâhu nûrun" matla'i
Hüsn-ü matla'dır edâ-i dide-i mestânesi
La'l-i gülnâr-i leb-i deryâ-i nûrâ nûrdur.
Gerden-i billûr-i pâk-i kevserin peymânesi
Sîne-i sîmin teni âyinedir hûrîlere
Zümre-i gilmân-ı Cennet hüsnünün divânesi
Tir-i çevri çok mudur ettiyse göz göz sînemi
Andelibin, hâr-ı güldendir sûtûn-i lânesi
Anlaşılmaz bakmayınca dide-i hakbin ile

Mest-i aşkın başkadır peymânesi, meyhânesi
Kimse bilmez her ne remzettiye etti yârine
Gamze-i fettân-ı yârin cünbüş-i şûhânesi
Mesti lâya'kıl olunca durma nûşa nûş ol!
Böyledir pîr-i mugânın umde-i pirânesi
Aşk ile kâşânedir mutlak gönül virânesi
Aşksız virânedir amma gönül kâşânesi
Kimse olmaz lem'a-i nûr-i ebedden müstenir
Olmadıkça şu'le-i şem-i ezel pervânesi
Aşk-ü şevk ile Fehim'in sunduğu bu nev gazel
Meclis-i yârâna olsun tuhfe-i rindânesi

AÇIKLAMA - *Kenz-i vücûd* : varlık hazinesi. *Mâlik-i ferdâne* : yegâne mâlik. *Neyyir* : Nûrlu, parlak. *Kemter* : hakir, itibârsız, aşağıda bulunan. *Dürdâne* : inci tanesi. "*Allâhü nûrun*": Nûr/35. âyete atıf. *Edâ* : ödeme, yerine getirme. *Dide* : göz. *Mestâne* : sarhoşcasına. *Lâ'l-i gülnâr* : nar çiçeği kırmızısı. *Leb-i deryâ* : deniz kenarı. *Gerden* : gerdan, boyun. *Sine-i sîmin* : gümüş gibi beyaz olan kalp. *Tir* : ok. *Hâr* : diken. *Sütûn-i lâne* : yuvanın direği. *Hakbin*: hakkı teslim eden. *Fettân*: câzibeli, gönül alıcı, ayartan kadın. *Şûh*: Neşeli, şen, oynak kadın. *Mesti lâya'kıl* : Sızmış, sarhoş. *Nûşa nûş* : İçtikçe içerek. *Pîr-i mugân* : yaşlı meyhaneci. *Kâşâne* : köşk, mâlikâne. *Müstenir* : nûr, ışık alan, parlak. *Pervâne* : Geceleri ışığın etrafında dönen küçük kelebek. *Tuhfe* : Hediye, armağan.

MUHAMMES 7

Görün ey dilber-i âlem sana canlar nisâr olsun.
Gönüller tab-ı hüsnünle kızarsın lâlezâr olsun
Öten kuşlar, çalanlar, çağlayanlar bîkarâr olsun
Açıl ey gonce-i nâzım, cihâna ney bahâr olsun
Bahârın ihtişam-ı hüsnüne âyinedâr olsun *

Nesin ey aşk bilmem sen çözülmey bir muammâsın
Zuhûrunda kuyûd-i âferînişden muarrâsın
Harim-i nûr-i mutlakdan gelen bir tatlı sevdâsın
Semâ-ı rûh-i âşıkta gezer şems-i dilârâsın
Medârın evc-i âlâ, müstakarrın gâr-i yâr olsun *

Dönen sahbâ-i aşkımda senin mihr-i cemâlindir
Gezen pîşinigâhımda senin nûr-i hayâlindir.
Teselli eyleyen dildâdeni va'd-i visâlindir
Beni sermest eden çeşmân-i mest-i zîmeâlindir
O şehbeyt-i bedîa beyt-i kalbin cilvezâr olsun *

Hava-i aşk ile bir andelîb-i zâre demsâzım
Düçüşm-i hûn feşânımdan akan yaşlarla hemrâzım
Tutup yâdın elinden işvelerle yâr-i mümtâzım
Didi lûtfen bana ey can fedâ-i cilve-i nâzım
Sana ancak benim yâd-i hayalim yâdigâr olsun *

Çekinmez sevdiğim aslâ enîn-i infîâlimden
Sun ey sâki-i sîminber bana câm-ı melâlimden
Çal ey sâzende-i rûhum nevâ-i nây-i hâlimden
Çık ey mutrîb bir az sen de meyân tut hasb-i hâlimden
Fehim'e sûzidilârâ rakîbe, sâzikâr olsun.

AÇIKLAMA – *Muhammes* :aynı vezinde beşer dizelik bendlerden oluşan şiir. Nisâ: Saçma, serpmeye. *Tab-ı hüsn* : güzel yaratılış. *Lâlezâr* : lâle bahçesi. Kuyûd-i âferîniş: yaratılışın kayıtları. *Muarrâ* : soyunmuş, arınmış. *Dilârâ* : gönül alan, gönül kapan. *Medâr* : dayanak noktası, sebep, vesile. *Müstakar* : yerleşilen yer. *Gâr-ı yâr*: yârın mağarası. *Sahbâ-i aşk* : aşkın al şarâbı. *Mihr-i cemâl* : güzelliğin güneşi. *Dildâde* : gönül vermiş. *Şehbeyt* : şah beyit. *Bedîa* : beğenilen ve takdir edilen. *Demsâz* : uyumlu arkadaş. *Hûn feşân* : kan saçan. *Hemrâz* : sır arkadaşı. *Enîn* : inilti. *Sîminber* : gümüş vücûdlu. *Melâl* : usanma, bıkkınlık. *Sâzende* : çalgıcı. *Mutrîb*: çalgı çalan. *Meyân* : orta, ara, vasat. *Sûzidilâra* : Türk müziğinde bir makam. III.Selim tarafından terkîb edilmiştir. *Sâzikâr* : saz çalan sanatkâr.

* * *